

”Täällä eletään kuin tulivuorella eikä kukaan tiedä mitä huomisen päivä tuo tullessaan”

Suomen ja Portugalin väliset diplomaattisuhteet sekä Portugalin sisäpoliittiset olot Suomen edustajien raporteista nähtynä 1920–1930

Poliittisen historian
kandidaatintutkielma

Laatija:
Miika Tammela

20.4.2026
Turku

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Miika Tammelander

Otsikko: ”Täällä eletään kuin tulivuorella eikä kukaan tiedä mitä huomien päivä tuo tullessaan” – Suomen ja Portugalin väliset diplomaattisuhteet sekä Portugalin sisäpoliittiset olot Suomen edustajien raporteista nähtynä 1920–1930

Sivumäärä: 36 sivua

Päivämäärä: 20.4.2026

Tutkielma tarkastelee Suomen ja Portugalin välisten diplomaattisuhteiden kehittymistä sekä Suomen edustajien näkemyksiä Portugalin sisäpoliittisista olosuhteista vuosien 1920–1930 välillä. Tarkastelujakso alkaa diplomaattisuhteiden solmimisesta ja päättyy maiden välisen kauppasopimuksen allekirjoittamisvuoteen. Se sijoittuu maailmansotien väliseen aikaan, jolloin Suomi varttui ulkopoliittikan areenalla itsenäisenä valtiona. Tähän aikaan sijoittui myös Suomen ja Portugalin välisiä suhteita häirinyt kieltolaki.

Tutkimuskysymyksinä ovat, mitkä aiheet olivat Suomen ja Portugalin välisten diplomaattisuhteiden keskiössä tutkielman tarkastelujaksolla? Millaisena maana Portugali ilmeni Suomen edustajille ja mitä havaintoja he tekivät maan sisäpoliittisista ilmiöistä? Lisäksi on muodostettu aineiston käsittelyvaiheessa esiin nousseita jatkokysymyksiä, jotka esitellään johdannossa.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty laadullista sisällönanalyysiä sekä historiantutkimuksen kolmea perusmenetelmää, joita ovat lähdekritiikki, kontekstualisointi ja kirjoittamalla tapahtuva päättely. Alkuperäisaineistona ovat Suomen ulkoministeriön sähköisestä raporttiarkistosta saatavat Suomen Lissabonin ja Madridin lähetystöjen digitoidut raportit mainitulta tarkastelujaksolta.

Tutkimustuloksista todettiin diplomaattisuhteiden ydinkysymyksenä olleen maiden välinen kauppasopimushanke, jota Suomi koitti edistää mutta Portugali vastusti Suomen kieltolain vuoksi, sillä kieltolaki hankaloitti Portugalin harjoittamaa viinikauppaa. Tämän ohella Suomen Lissabonin lähetystön edustajat raportoivat myös Portugalin sisäpoliittisten olosuhteiden kehittymisestä.

Portugalin sisäpoliittiset olosuhteet olivat olleet tarkastelujakson alku- ja puolivälissä hyvin sekasortoiset. Maan lyhytikäisiä hallituksia vaivasivat talousongelmat, toimintakyvytön parlamentti ja useat sotilaskapinat. Valtiojohdon huipulla käydyt valtataistelut eivät kuitenkaan koskettaneet suurinta osaa yhteiskunnasta, joka oli menettänyt uskonsa tasavaltaan ja halusi kuninkaanvallan palautettavan. Vuonna 1926 tehdyn sotilasvallankaappauksen jälkeen maan sisäpoliittiset olot olivat suuresti rauhoittuneet ja vuonna 1928 toimeenpanneiden talousuudistusten jälkeen ne olivat vuoteen 1930 mennessä muuttuneet Suomen edustajan kokemuksen mukaan ainakin pintapuolisesti hyvälaatuisiksi.

Tutkielman lopputuloksista oli pääteltävissä ulkoisten olosuhteiden olleen ratkaisevassa asemassa kauppasopimuksen solmimisessa. Sen solmineella asiainhoitaja Orasmaalla oli hänen myöhemmästä työurastaan päätellen vähäisemmät diplomaattiset taidot, kuin sopimuksen solmimisessa epäonnistuneella asiainhoitaja Gripenbergillä, jonka palveluskaudella ulkoiset olosuhteet eivät olleet sopimuksen kannalta suotuisat. Edustajien toiminnalla oli merkitystä vasta ulkoisten olosuhteiden muututtua sopimukselle myönteisiksi.

Pääteltävissä myös oli, että maiden välisten diplomaattisuhteiden vahvistuminen on johdettavissa Portugalin sisäpolitiikassa tapahtuneista muutoksista. Ilman näitä muutoksia ratkaisevat ulkoiset olosuhteet eivät olisi vaihtuneet suhteita vahvistaneelle kauppasopimukselle myönteisiksi.

Avainsanat: Suomi, Portugali, Lissabon, Madrid, lähetystö, diplomatia, diplomaattisuhteet, Talas, Gripenberg, Orasmaa, Salazar, 1920, 1930, kauppasopimus, kieltolaki, ulkopoliitiikka

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkielman merkityksellisyys, aihe ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Tutkimusmenetelmä, tutkimuskirjallisuus ja alkuperäisaineisto	5
1.3	Suomen ulkomaanedustus sotien välillä ja Suomen edustajat Portugalissa	8
1.4	Portugalin sisäpoliittisten olosuhteiden tausta	10
2	Kauppasopimus diplomaattisuhteiden ytimessä	12
2.1	Keskusteluja Suomen yhteiskunnallisesta tilasta sekä kauppasuhteista	12
2.2	Kauppasopimuksen esteinä ”epäsiveellinen” kieltolaki ja yksi virkamies	13
2.3	Puutavarakaupan tullimaksujen korotukset johtavat kauppasopimukseen	19
3	Portugalin sisäpoliittiset olot Suomen edustajien näkökulmasta	24
3.1	Sekasortoinen tasavalta	24
3.2	Toukokuun 1926 sotilasvallankaappauksen jälkeen	28
3.3	Vakiintuneet sisäiset olot kauppasopimuksen solmimisen aikaan 1930	31
4	Yhteenveto	32
	Lähteet	35

1 Johdanto

1.1 Tutkielman merkityksellisyys, aihe ja tutkimuskysymykset

Suomen julistauduttua itsenäiseksi joulukuussa 1917, maan valtiojohto alkoi hakea itsenäisyyden tunnustusta muilta valtioilta sekä solmia näihin diplomaattisuhteitaan. Ensimmäisenä itsenäisyyden oli saman kuun lopulla tunnustanut bolsevikkihallinnon johtama entinen emämaa Venäjä ja sitä olivat seuraavan vuoden alkupuolella seuranneet Suomen ulkosuhteille merkittävät Ruotsi, Saksa ja Ranska.¹ Kaukainen Portugali tunnusti Suomen pari vuotta myöhemmin joulukuussa 1919 ja maiden väliset diplomaattisuhteet solmittiin seuraavan vuoden tammikuussa.² Portugali oli ollut yksi ensimmäisiä merentakaisia siirtokuntia vallanneita eurooppalaisista valtioista, mikä tekee kiintoisaksi tarkasteltavaksi sen, kuinka vuosisatoja vanhan merivallan ja juuri itsenäistyneen Suomen suhteet alkoivat kehittyä diplomaattisella tasolla. Tutkielma on yksi lisäys siihen tutkimusten joukkoon, joissa tarkastellaan Suomen diplomaattista varttumista ja sen valtiollisten ulkosuhteiden kehittymistä maailmansotien välisellä ajalla, sekä kieltolain vaikutusta diplomaattisuhteissa.

Tutkielmani aiheena ovat Suomen ja Portugalin välisten diplomaattisuhteiden kehittyminen vuosien 1920–1930 välisenä aikana. Olen rajannut tutkielmani tarkastelujakson mainitulle aikavälille, sillä Suomen ja Portugalin välisessä diplomatiassa suurimpana kiistan aiheena ollut kauppasopimus allekirjoitettiin vasta 10 vuotta diplomaattisuhteiden solmimisen jälkeen. Tutkielman alkuperäisaineistona käytän Suomen Lissabonin ja Madridin lähetystöjen edustajien raportteja ja niitä tarkastelemalla vastaan seuraaviin päätutkimuskysymyksiin: mitkä aiheet olivat Suomen ja Portugalin välisten diplomaattisuhteiden keskiössä tutkielman tarkastelujaksolla? Millaisena maana Portugali ilmeni Suomen edustajille ja mitä havaintoja he tekivät maan sisäpoliittisista ilmiöistä? Tutkielman edetessä olin muodostanut seuraavia jatkokysymyksiä: kumpi asia vaikutti enemmän maiden välisen kauppasopimuksen solmimisessa, edustajien toiminta vai niistä riippumattomat ulkoiset olosuhteet? Miksi toinen asia vaikutti ratkaisevasti? Onko maiden välisten diplomaattisuhteiden vahvistuminen johdettavissa Portugalin sisäpolitiikassa tapahtuneista muutoksista?

¹ ”Suomen itsenäistyminen: ulkoasiainhallinnon synty ja alkuvaiheet”. Ulkoministeriön verkkosivut. <<https://um.fi/suomen-itsenaistyminen>> [luettu 8.4.2026].

² ”Suomi ja Portugali”. Ulkoministeriön verkkosivut. <<https://finlandabroad.fi/web/prt/suomi-ja-portugali>> [luettu 13.2.2026].

1.2 Tutkimusmenetelmä, tutkimuskirjallisuus ja alkuperäisaineisto

Tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt laadullista sisällönanalyysiä ja historiantutkimuksen kolmea perusmenetelmää. Valitsin laadullisen sisällönanalyysin, sillä katsoin sen soveltuvan parhaiten tutkielmani aiheen sekä aineiston luonteeseen. Jaana Vuoren mukaan, menetelmässä tarkastellaan aineistosta ilmeneviä asioita, aiheita ja teemoja sekä mistä aineistossa esiintyneet henkilöt puhuivat. Menetelmä on luonteeltaan hyvin vapaa eikä siinä sitouduta menetelmäkohtaisiin käsitteisiin tai sääntöihin eikä se ole teoreettis-metodologisen ajattelun rajoittamaa.³ Menetelmää soveltaen olen etsinyt aineistosta diplomatian, kansainvälisen politiikan ja kaupan sekä Portugalin sisäpoliittisten olosuhteiden teemoihin liittyviä kertomuksia, jotka tuovat esille vastaukset tutkimuskysymyksiin.

Historiantutkimuksen perusmenetelmiin kuuluvat Danielsbackan et al. mukaan aineiston arviointi hyödyntämällä sisäistä ja ulkoista lähdekritiikkiä, ajallisesti ja kulttuurisesti vieraan tutkimuskohteen kontekstualisointi sekä kirjoittamalla tapahtuva päättely. Sisäisessä lähdekritiikissä pohditaan lähteen soveltuvuutta kuvaamaan menneisyydessä tapahtunutta asiaa, ”kuka on tuottanut lähteen, mitä tarkoitusta varten sekä milloin ja missä yhteydessä se on syntynyt”. Tässä kiinnitetään huomio lähteen kirjoittajan kompetenssiin, eli kelposuuteen lähteen tuottajana. Ulkoisessa lähdekritiikissä otetaan huomioon lähteen synty-ympäristö ja todenperäisyys. Kontekstualisoinnissa ”lähteet ja tutkimuskohde asetetaan osaksi tutkittavan aikakauden yhteiskuntaa ja kulttuuria”. Kirjoittamalla tapahtuvassa päättelyssä käyn vuoropuhelua lähteiden välillä ja muodostan päätelmäni aineistossa esiintyvistä ilmiöistä.⁴

Esittelen lähteinä käyttämäni alkuperäisaineistot sekä niiden kirjoittajat johdannossa. En arvostele kriittisesti jokaista yksittäistä lähdetä erikseen, vaan luon niistä tutkimuskirjallisuuteen perustuvan yleiskuvauksen. Lähteiden kirjoittajilla saattaa olla motiiveja, jotka esittelen johdannossa. Yksittäisten lähteiden syntypäivämäärät ovat lähdeviitteissä. Lähteiden synty-ympäristön ja kontekstin tuon ilmi käsittelyluvuissa esittämällä menneisyyden henkilöt, tapahtumat ja ilmiöt niiden historiallisessa ympäristössään.

Tutkielmassa Suomen ulkosuhteita taustoittavana tutkimuskirjallisuutena ovat Juhani Paasivirran *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito: Itsenäistymisestä talvisotaan*

³ Vuori 2021 [luettu 27.3.2026].

⁴ Danielsbacka et al. 2022, 14–16.

sekä Jukka Nevakiven *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956*. Menetelmällisenä tutkimuskirjallisuutena ovat Jaana Vuoren *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja* sekä Mirikka Danielsbackan ja muiden kirjoittajien *Avaimia menneisyyteen*. Suomen ulkomaankauppasopimuspolitiikkaa taustoittavana tutkimuskirjallisuutena käytän Juha-Antti Lambergin *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Suomen kauppasopimuspolitiikka 1920–1930 luvulla*.

Lissabonin lähetystössä toimineisiin asiainhoitajiin liittyvänä tutkimuskirjallisuutena käytän Paasivirran teosta sekä täydentävinä lähteinä *Kansallisbiografian* verkkoartikkeleita ja Ilmari Havun et al. *Kuka kukin on* -kirjasarjan vuoden 1954 painosta, joka on saatavilla valokopioituna Projekt Runeberg -verkkopalvelusta. Portugalin sisäpoliittisten olosuhteiden taustoittamisessa käytän H.V. Livermoren teosta *A New History of Portugal* sekä Eric Solstenin toimittamaa *Portugal: A country study*.

Petteri Mertalan vuonna 2013 valmistuneen väitöskirjan *Kuvalla voi olla merkitystä. Suomen ja Espanjan väliset suhteet vuosina 1917–1946* loppulauseessa hän esitti:

Kokonaisuutena Suomen ja Espanjan suhteita arvioitaessa ne tulee sijoittaa jatkuvasti yleiseen historialliseen sekä alueelliseen kontekstiin, jossa ennen kaikkea yleiseurooppalainen tilanne näytteli hyvin merkittävää roolia. Maiden keskinäisissä suhteissa voidaan silti erottaa selkeitä aikakausia, jotka olivat omalaatuisia ja siten erotettavissa näiden kahden maan kanssakäymisen erityispiirteiksi.⁵

Katson tämän johtopäätöksen soveltuvan myös omaan tutkielmaani, sillä Portugali sekä Espanja ovat maantieteellisesti yhtä etäällä Suomesta ja tutkielmassani esiintyvä kysymys maiden välisen kauppasopimuksen estymisestä ja solmimisesta kulminoitui omana erityispiirteenään pääasiassa muutamaan portugalilaiseen henkilöön. Hänen toteamuksensa myös siitä, että ”sisäisesti Espanja oli enemmän tai vähemmän käymistilassa koko tämän tutkimuksen tarkasteluajanjakson” on havaintojeni mukaan pätevä myös tutkielmani Portugalin kohdalla, jonka suhteista Suomeen hän oli esittänyt mahdollisuuden tehdä jatkotutkimusta.⁶

Aiemmassa Portugalin ja Suomen välisiin diplomaattisuhteisiin liittyvän kandidaatintutkielman *Suomi diplomaattisena toimijana Espanjassa ja Portugalissa 1939–1945* johdannossa esitettiin, että Suomi tuli laajempaan tietoisuuteen Iberian maissa vasta

⁵ Mertala 2013, 305.

⁶ Ibid., 305, 315.

talvisodan kuluessa.⁷ Tämä edustajien kanssa keskustelleiden portugalilaisten vähäinen tietoisuus Suomesta oli havaittavissa tutkielmani aineistosta.

Tutkielman alkuperäisaineistona ovat Suomen Lissabonin ja Madridin lähetystöjen diplomaattisten edustajien kirjoittamat raportit. Vaikka käsitellenkin tutkielmassani vain Suomen ja Portugalin välisiä suhteita, niin Madridin lähetystö on oleellista sisällyttää siihen, koska Suomen Madridin lähetystön asiainhoitajat olivat sivuakkreditoituina Lissabonin lähetystöön ja toisinaan he lähettivät Portugalia koskevat raporttinsa sieltä. Raportit ovat vapaasti luettavissa Suomen ulkoministeriön verkkopalvelussa ja ne löytyvät vuosiluvun sekä lähetystön sijaintikaupungin perusteella. Niiden yhteydessä on myös raporttiluettelo päiväyksineen sekä otsikoineen. Raportit ovat muutamaa liitteenä lähetettyä ranskankielisen kauppasopimuksen jäljennöstä lukuun ottamatta kirjoitettu suomen kielellä.

Alkuperäisaineistona käyttämäni diplomaattiset raportit ovat luonteeltaan tiedonantoja edustustoilta kotimaan ulkoministerille, jotka on kirjoittanut kunkin edustuston päällikkö, tutkielmassa asiainhoitaja. Heillä oli Paasivirran mukaan vuodesta 1923 alkaen oltava alan vaatiman pakollisen ranskan lisäksi toisen vieraan kielen taito, määrätyn akateemisen loppututkinnon antama tiedollinen pätevyys, ulkoministeriössä ja ulkomailla suoritettu koepalvelus sekä erillinen arvostelulautakunnan harkinnan alainen soveltuvuus tehtävään. Hyväksyttäviä tutkintoja olivat oikeustieteen ja filosofian kandidaatin tutkinnot sekä harkinnanvaraisena myös muut tutkinnot. Soveltuvuus oli terminä hyvin epämääräinen, mutta sen voi katsoa riippuneen siitä, mitä tehtäviä kullekin edustajalle annettiin ja minkälaisia taitoja heiltä vaadittiin näiden tehtävien täyttämiseen. Paasivirran siteeraaman englantilaisen diplomaatin William Strangin mukaan diplomaatin taitoihin tuli vieraiden kielten osaamisen lisäksi kuulua ”kyky ymmärtää vieraitten kansojen elämänsuuntausta ja tapoja, kyky herättää luottamusta ulkomaalaisissa, taito ja silmä informoida ja raportoida, arvostelukyky ja vastuuntunto, hyvät sihteerinominaisuudet, luotettavuus ja tyyni sydämellisyys”.⁸

Lähdekriittisyyden kannalta en katso tarpeelliseksi epäillä raporttien todenperäisyyttä tai kirjoittajien kompetenssia. Diplomaattiedustajien kompetensseissa saattoi olla joitain heidän taustoistaan, koulutuksistaan, poliittisista näkemyksistään ja diplomaattisista kokemuksistaan riippuvia yksilöllisiä eroavuuksia, mutta heidät oli kuitenkin nimitetty tehtäviinsä järjestelmällisen käsittelyn jälkeen. On kuitenkin huomioitava ne jännitteet, mitkä vaikuttivat

⁷ Moilanen 2024, 1.

⁸ Paasivirta 1968, 238–239, 242–243.

edustajien sekä Suomalaisen yhteiskunnan välillä. Paasivirran mukaan edustajia motivoi nousujohteinen ura ja nimitys uran kannalta 'arvokkaaseen' ja viihtyisään asemakaupunkiin, minkä edustustossa oli lisäksi useita alaisia. Nimityskysymyksissä oli kotimaan lehdistöllä, puoluepolitiikalla sekä yleisellä mielipiteellä sananvaltaa ja esim. Lontoo ja Tukholma kuuluivat siihen asemakaupunkien joukkoon, jotka olivat kaikkein tavoitelluimpia ja julkisesti kiistellyimpiä. Kielikysymys oli 1920-luvulla usein julkisuudessa esillä ja suomenkielinen puoluelehdistö ei tahtonut ruotsinkielisiä edustajiksi Suomen kannalta olennaisimpiin maihin, kuten Englantiin tai Ruotsiin. Myös ulkoministeriön sisäinen dynamiikka ja edustajien henkilökohtaiset verkostot kotimaassa toimiviin virkamiehiin sekä nimityksistä tosiasiallisesti päättäviin henkilöihin vaikuttivat heidän uransa etenemiseen.⁹ Tutkielman Madrid ja Lissabon lukeutuivat ainakin arvokkuuden ja alaisten lukumäärän suhteen ”marginaalitapauksiin” ja ”minimilähetystöihin”.¹⁰ Oletan näiden asemakaupunkien olleen vähemmän ihanteellisia Suomen edustajille ja että he havittelivat siirtoa heille mieluisempaan asemamaahan. Tämä on jollain tapaa saattanut vaikuttaa raporttien sisältöön.

Tutkielma diplomaattisuhteista jää osaltani yksipuoliseksi, sillä en hyödynnä alkuperäisaineistona Suomen ulkoministeriön Lissabonin ja Madridin edustustoille lähettämiä sähkeitä, kirjeitä, salasanomia tai muuta materiaalia. Maiden välisiä suhteita ei ollut mahdollista merkittävästi edistää ulkoministeriön ohjeistuksilla, sillä edustajien toiminnalla oli tutkielman lopputulosten perusteella vain rajatut mahdollisuudet vaikuttaa. Olen rajannut tutkielman ulkopuolelle aineistossa esiintyneet teemat ja aiheet, jotka eivät mielestäni olleet tutkimuskysymysten kannalta olennaisia sekä tutkimuskirjallisuuden osalta kansainvälisen tullipolitiikan ja Suomen kieltolain syvällisemmän tarkastelun. En myöskään käsittele laajasti aineistossa esiintyneitä yksittäisiä pykäläiä tai artikloja Suomen ja eri maiden välisistä kauppasopimuksista tai tilastoja eri maiden välisestä ulkomaankaupasta.

1.3 Suomen ulkomaanedustus sotien välillä ja Suomen edustajat Portugalissa

Ulkoasiainhallinnon sekä sen työntekijöiden kompetenssin kehittämisen sivuuttaminen sotien välillä oli johtanut Paasivirran mukaan siihen, että Suomen ulkomaanedustustojen tiedotus kotimaahan oli ollut laadultaan hyvin monisävyistä. Ulkoministeriön saamissa raporteissa oli paljon eroja niin sisällön yleispiirteiden kuin myös tiedotuksen intensiivisyyden kannalta. Jos tätä verrattaisi samalta ajalta esim. englantilaisten diplomaattien tiedotuskäytäntöihin, niin

⁹ Paasivirta 1968, 254–258.

¹⁰ Ibid., 172, 191.

suomalaisilla olisi ollut paljon parannettavaa. Tämä laadun puute selittyi myös sillä, ettei vasta vähän aikaa sitten itsenäistyneellä Suomella ollut omia juurtuneita diplomaattisia perinteitä ja käytänteitä tai osaavaa henkilöstöä, kuten ulkosuhteissaan kokeneemmilla mailla. Tämän ohella edustustoja vaivasi myös työvoiman puute. Henkilöstön työpäivä kului suurimmaksi osaksi juoksevien asioiden hoitamiseen ja tästä syystä varsinaiseen diplomatiaan, eli yhteyksien ylläpitoon asemamaiden eri tahoihin sekä myös toisten maiden diplomaatteihin, ei ollut jäänyt riittävästi aikaa.¹¹ Aineiston raporttiluetteloista oli nähtävissä sivuakkreditoitujen lähetystöjen saaneen edustajien työssä vähemmän painoarvoa, sillä Espanjan raportteja oli lähetetty paljon enemmän kuin Portugalia koskevia.

Suomen ulkomaanedustajille annetuista virkanimistä Paasivirta on esittänyt, että ajalle ominaiseen pienten valtioiden tapaan myös Suomi oli pyrkinyt noudattamaan periaatetta olla esiintymättä kovin näyttävästi kansainvälisillä areenoilla. Tähän liittyi olennaisesti edustajille myönnetty diplomaattinen arvoluokka heidän edustaessaan maataan. Arvonimistä alimpana ollut vakituinen asiainhoitaja, joka kääntyy ranskaksi chargé d'affaires en pied, katsottiin soveltuvan Suomen edustajille Iberian niemimaalla, missä Suomella ei ollut kaupankäynnin ohella tarvetta turvata poliittisia etujaan. Suomen ulkosuhteissa Iberian niemimaan maiden suhteellisen vähäistä merkitystä havainnollistaa se, kun 1930-luvun loppuun mennessä useimpien Suomen ulkomaiden edustajien arvonimiksi oli vaihdettu asiainhoitajaa korkeammalla ollut 'lähettiläs', niin Lissabonissa arvonimi oli pidetty ennallaan.¹²

Suomen Lissabonin lähetystön ensimmäiseksi väliaikaiseksi asiainhoitajaksi oli nimitetty oikeustieteen tohtori Onni Eugen Aleksander Talas ja hän toimi virassa vuosina 1920–1921. Hänen diplomaatinuransa kesti yli 20 vuotta, mutta hänen asemamaansa eivät tosin olleet Suomen ulkosuhteille kaikkein tärkeimpiä. Vares toteaa artikkelissaan, että ”Talaksen raporteista on helppo havaita, että hän kykeni sisäistämään sijoituspaikkojen poliittisten järjestelmien ja ulkopolitiikan keskeiset kysymykset”. Talaksen jälkeen nimitetyn Yrjö Saastamoisen kaudelta raporteja ei ollut saatavilla.¹³ Toteamus osoittautui Lissabonin kohdalla todenmukaiseksi. Talas käsitteli raporteissaan asemamaataan suhteellisen laajasti, mutta mielestäni ei seuraajiinsa nähden kovin seikkaperäisesti. On kuitenkin huomioitava, että se oli vasta hänen ensimmäinen ulkomaankomennuksensa ja suhteellisen lyhytikäinen.

¹¹ Paasivirta 1968, 5, 172, 194–195, 229.

¹² Ibid., 172, 246.

¹³ Ibid., 172, 238; Vares 1997 [luettu 29.3.2026].

Vuosien 1923–1929 välille Lissabonin asiainhoitajaksi nimitettiin Georg Achates Gripenberg. Hänellä oli Paasivirran mukaan diplomaatin tehtävään hyvin valmentanut perheellinen tausta ja kulttuuriperinnöllinen kasvuympäristö. Monien kaltaistensa suomenruotsalaisten aatelismiesten tavoin hän sulautui mainiosti tähän kansainväliseen miljööhön, missä hänellä oli siihen soveltuva perinteinen diplomaattinen ajattelumalli sekä näkemys yhteiskunnallisista asioista. Koulutukseltaan hän oli sekä filosofian että oikeustieteen kandidaatti ja hän oli opiskellut Helsingin ohella myös ruotsalaisissa sekä brittiläisissä yliopistoissa. Hänen työuransa itsenäisen Suomen ulkoasiainhallinnossa oli alkanut kesällä 1918 ja kesti yli 40 vuotta, mistä ajasta suurimman osan hän oli toiminut edustajana Euroopassa sekä muutaman vuoden Etelä-Amerikassa. Ennen Lissabonin komennustaan hän oli toiminut isänsä avustajana Suomen Tukholman lähetystössä sekä väliaikaisena asiainhoitajana Brysselissä, Haagissa ja Luxemburgissa. Hänen uransa merkittävimmät asemapaikat olivat Suomelle tärkeät Tukholma ja Lontoo sekä YK-edustusto.¹⁴ Suomen edustajan ollessa kyseessä, Gripenbergin diplomaattiset taidot olivat keskivertoedustajaa kehittyneemmät. Raporteissaan hän oli käsitellyt asioita todella kattavasti ja yksityiskohtaisesti.

Gripenbergin jälkeen nimitetty Niilo Yrjö Gideon Orasmaa toimi Lissabonin asiainhoitajana vuodet 1929–1933. Hän oli koulutukseltaan filosofian maisteri ja tullut ulkoasiainhallinnon palvelukseen 1921. Ennen Lissabonin komennustaan hän oli käynyt opintomatalla Saksassa sekä Ranskassa ja ollut lähetystösihteerinä Tallinnassa. Lissabonin jälkeen hän oli toiminut edustajana Etelä-Amerikassa ja muualla Euroopassa sekä virkamiehenä useissa eri tehtävissä ulkoasiainhallinnossa. Paasivirran mukaan hänen diplomaattiuuransa ei ollut kovin merkillinen.¹⁵ Valitettavasti Orasmaasta ei ole löydettävissä läheskään yhtä paljon tietoa kuin hänen edeltäjistään.

1.4 Portugalin sisäpoliittisten olosuhteiden tausta

Portugalin monivuosisatainen kuningaskunta oli lakannut olemasta vuoden 1910 lokakuun vallankumouksessa, kun kuningas Emanuel II oli ajettu maanpakoon Englantiin ja maahan oli perustettu tasavalta. Uusi siviilien ja sotilasupseereiden muodostama hallinto oli syvästi monarkian, aristokratian sekä katolisen kirkon vastaista ja he olivat ryhtyneet toteuttamaan maassa tasavaltaa edistäviä sekä tasa-arvoon ja maallistumiseen pyrkiviä uudistuksia. Näihin uudistuksiin kuuluivat perustuslaillisen kuningaskunnan ajalta periytyneen parlamentin vallan

¹⁴ Paasivirta 1968, 48, 172, 264; Seppinen 1997 [luettu 27.3.2026].

¹⁵ Ibid., 252; Havu 1954, 599.

vahvistaminen, tasavallan uutena valtionpäämiehenä toimineen presidentin ja pääministerin toimivallan eriyttäminen toisistaan sekä maan demokratisoiminen.¹⁶ Elokuussa 1911 valmistuneessa perustuslaissa lainsäädäntövalta kuului kaksikamariselle parlamentille ja toimeenpanovalta eduskunnan luottamusta nauttineelle ja pääministerin johtamalle hallitukselle. Parlamentti myös valitsi maan presidentin.¹⁷

Uusi ja poliittisesti hajanainen tasavalta ei kuitenkaan onnistunut saavuttamaan riittävää yhtenäisyyttä ja auktoriteettia. Sen perustamista seuranneen 15 vuoden ja 8 kuukauden aikana maassa pidettiin 7 parlamenttivaalit, 8 presidentinvaalit ja maata tuli johtamaan 45 eri hallitusta. Opellon mukaan hajanaisuus johtui olennaisesti muutamien poliittisesti vetovoimaisten johtohenkilöiden välisistä erimielisyyksistä. Suurin puolue, Portugalin tasavaltalaispuolue PRP jakautui presidentinvaaleissa radikaaleihin sekä maltillisiin. Jälkimmäisten ehdokkaan voitettua vaalit, radikaalit huusivat heidät ulos parlamentista lokakuussa 1911. Maltilliset erosivat ja muodostivat oman puolueensa, tasavaltalaisen kansallisuuspuolueen UNR:n ja radikaalit vaihtoivat puolueensa nimeksi demokraattipuolue PD:n. UNR:n johtajat kuitenkin olivat erimielisiä puolueen ohjelmasta ja se hajosi unionistien UR sekä evolutionistien PRE-puolueisiin. Parlamenttiin ei koskaan muodostunut tarpeeksi yhtenäistä enemmistöä, mikä tuli haittaamaan siitä riippuvaisten hallitusten toimintaa. Poliittista ja taloudellista epävakautta seuranneet levottomuudet ja väkivalta vieroittivat tasavaltaa ja liberalismiin ihanteita aiemmin kannattaneen keskiluokan ja he kääntyivät perinteisten arvojen puoleen. Myös hallitusten sortotoimet katolista kirkkoa vastaan etäännyttivät monet uskonnolliset portugalilaiset tasavallasta.¹⁸

Valtiojohto ei kyennyt pysyvästi vakauttamaan sisäpoliittisia oloja tai korjaamaan maan taloutta, joita tulivat ennestään pahentamaan Portugalin osallistuminen maailmansotaan alkuvuodesta 1916, tulevien voittajavaltioiden puolella. Hallituksia tulivat uhkaamaan kaupunkien radikaalimmat vallankumoukselliset ryhmittymät, ja maaseudulla suosiota nauttineet vanhoilliset monarkistit. Tasavallan väkevin vastustaja oli kuitenkin maan armeijan ja laivaston upseeristosta koostunut parlamentaarisen päätäntävallan vastainen siipi.¹⁹

¹⁶ Livermore 1966, 319–325.

¹⁷ Opello 1994, 51.

¹⁸ Ibid., 52–53.

¹⁹ Livermore 1966, 325–327.

2 Kauppasopimus diplomaattisuhteiden ytimessä

Valtioiden diplomaattisten edustajien päätehtävänä on edistää kotimaansa etuja asemamaassaan. Tehtävien tärkeysjärjestys määräytyy ja painottuu kotimaan poliittisten ja kaupallisten sekä turvallisuuteen ja liittolaissuhteisiin liittyvien intressien mukaan.²⁰ Suomen ja Portugalin välisissä suhteissa korostuivat aineiston perusteella kaupalliset intressit.

2.1 Keskusteluja Suomen yhteiskunnallisesta tilasta sekä kauppasuhteista

Maiden välisten suhteiden ensiaskeleet oli otettu suhteellisen vaivattomasti, vaikka portugalilaisia olikin aluksi arveluttanut Suomen sisäpoliittiset olosuhteet. Asiainhoitaja Talaksen huhtikuussa 1920 Lissabonissa tavannut Portugalin ulkoasianministeri Xavier da Silva ei ilmeisesti ollut alustavasti perehtynyt Suomen sisäiseen tilanteeseen. Hän ei ollut tiennyt, että maan valtiosääntö oli jo hyväksytty ja valtion päämieheksi oli valittu presidentti tai, että pari vuotta sitten sisällissodan käyneessä maassa vallitsevat olot olivat jo rauhoittuneet. Talas oli kertonut hänelle yhteiskuntajärjestyksen jo vakiintuneen ja ministeri oli toivonut saada vakuudeksi häneltä ranskan tai englanninkielisen version Suomen hallitusmuodosta, mutta tätä Talaksella ei kuitenkaan ollut vielä hänelle antaa. Sen sijaan hän oli lähettänyt Silvalle Keskuskauppakamarin julkaiseman ”La Finlande” nimisen oppaan, jonka luettuaan ulkoministeri oli myöhemmässä tapaamisessa kutsunut sitä hyviä neuvoja sisältäväksi ja kiintoisaksi.²¹

Talaksen keskustelu ulkoasianministeriön kauppaosaston johtajan José Lambertini Pinton kanssa oli päättynyt jälkimmäisen pettymykseen, sillä Suomessa voimaan tullut alkoholin kieltolaki oli estänyt viinien tuonnin Portugalista. Suomen viennin osalta Talas taas oli raportissaan toiveikas, sillä Portugalissa ilmeni tuolloin kysyntää paperista, puutavarasta, tulitikuista ja tervasta. Portugalilaiset liikemiehet kuitenkin olivat suhtautuneet epäluuloisesti kaupankäyntiin suomalaisten kanssa, sillä he olivat epäilleet maan olevan vielä sisäisesti epävakaa. Pinto kuitenkin oli olettanut, että Talaksen vierailu pääkaupungissa sekä lehdistölle julkaistavaksi annettavat tiedot saisivat vakuutettua liikemiehet suomalaisista hyvinä kauppakumppaneina.²²

²⁰ Paasivirta 1968, passim.

²¹ Talas Holstille 30.4.1920. 5C9, UM.

²² Ibid.

Suomen ja Iberian niemimaan maiden välisiin diplomaattisuhteisiin oli syntynyt 1920-luvun alkupuoliskolla pimeä jakso, sillä Paasivirran mukaan eduskunta päätyi niukalla enemmistöllä poistamaan vuoden 1921 budjetista Madridin edustuston määrärahat ja estänyt sen edustuksellisen toiminnan. Diplomaattisuhteita Espanjaan ei muodollisesti katkaistu, mutta Talas kutsuttiin takaisin Suomeen ja se olennaisesti hankaloitti suhteiden ylläpitämistä Portugaliin. Syynä määrärahojen poistolle olivat sisäpoliittiset kaunat, joita vasemmistopuolueilla oli Talasta kohtaan hänen toimistaan sisällissodan jälkiselvittelyissä. Katkos suhteissa meni kuitenkin pian ohi hallituksen lähetettyä Espanjaan uuden edustajan saman vuoden kesällä.²³ Portugalin osalta jakso näytti kuitenkin pitkittyneen, sillä Gripenbergin edustuskaudelta ensimmäiset Portugalia koskeneet raportit ovat vasta vuodelta 1925. Niissäkään hän ei juurikaan ollut panostanut maiden välisten suhteiden edistämiseen, vaan hän oli keskittynyt kirjoittamaan massa vallinneista sisäpoliittisista levottomuuksista.²⁴

2.2 Kauppasopimuksen esteinä ”epäsiveellinen” kieltolaki ja yksi virkamies

Diplomaattisuhteiden edistämiseksi oli olennaista seuraavaksi luoda maiden välille kauppasopimus. Kauppasopimuksilla asetetaan valtioiden ja niissä toimivien yritysten kansainväliselle kaupankäynnille säännöt, joilla parannetaan kaupanteon luotettavuutta ja ennakoitavuutta. Kauppasopimuksia on olemassa useita eri tyyppisiä, ja ne vaihtelevat sisällöltään sekä ehdoiltaan. Erityyppisiä kauppasopimuksia on suosittu eri aikoina, mihin on vaikuttanut kansainvälinen talouspoliittinen ilmapiiri ja maiden näkemykset kaupallisista intresseistään.²⁵

Lambergin mukaan Suomi kuului ensimmäisen maailmansodan jälkeen siihen pienten avointen kansantalouksien joukkoon, joille oli tärkeää saada käydä vapaata ja häiriötöntä ulkomaankauppaa. Tämän turvaamiseksi Suomen ulkomaankaupassa 1920-luvulla solmitut sopimukset perustuivat pääasiassa molemminpuoliseen suosituimmuusperiaatteeseen, joka tunnetaan englanniksi nimellä most-favored-nation-principle. Kansainvälisessä kaupanteossa suosituimmuus oli tarkoittanut sitä, että sopimusten osapuolet myöntävät toisilleen kaikki ne edut, joita myös kolmannet osapuolet olivat saaneet. Seppisen mukaan suosituimmuuden päämääränä on estää syrjintää kansainvälisessä kaupanteossa ja sen perusajatuksena on taata

²³ Paasivirta 1968, 127–128; Mertala 2013, 62–64; Nevakivi 1988, 110.

²⁴ Gripenberg Idmanille 25.4.1925. 5C9, UM.

²⁵ Lamberg 1999, 59, 63; ”Trade Agreements, Explained”. Council on Foreign Relations -verkkosivut. <<https://www.cfr.org/articles/trade-agreements-explained>> [luettu 8.4.2026].

kaikille maille oikeus kilpailla samoilla ehdoilla tullien ja muiden kaupanteon rajoitusten suhteen.²⁶

Suomen kieltolaista tuli kuitenkin muodostumaan kiusallinen häiriö maan ulkomaankaupalle, sillä Lambergin mukaan sen aikainen kaupankäynti viinituottajamaiden kanssa oli ollut volyymiltaan n. 9 prosenttia kaikesta ulkomaankaupasta, kun lukema oli ennen vuotta 1914 ollut n. 20 prosenttia. Kieltolain alkuaikoina kauppasopimuksen solmiminen Italian kanssa oli onnistunut suhteellisen vaivattomasti, mutta Ranskan ja Espanjan kanssa tehdyissä sopimuksissa Suomi oli joutunut heidän menettämiensä viinitulojen vuoksi antamaan heille myönnytyksinä suuria alennuksia tullimaksuihin muiden tuotteiden osalta.²⁷

Suomen puolella kauppapolitiikan valmistelutyötä ja päätöksentekoa oli Lambergin mukaan sotien välisellä ajalla toteutettu pääasiassa muutamissa suhteellisen pienissä ryhmissä, jotka olivat erikoistuneet eri tuotantoaloihin. Näistä ryhmistä yksi merkittävin oli koostunut usein ministereinä toimineista ja kauppapoliittisilta näkemyksiltään hyvin liberaaleista, yläluokkaisista ruotsinkielisistä poliitikoista, jotka olivat tiiviisti verkostoituneet puunjalostusteollisuuden kanssa. Puunjalostusteollisuuden tuotteet olivat sotien välisellä ajalla olleet Suomen tärkeimpiä vientituotteita.²⁸ Näihin olivat kuuluneet myös useimmat Talaksen mainitsemista tuotteista, joista oli hänen komennuksensa aikaan ollut pulaa Portugalissa. Suomessa aineiston perusteella olisi nähdäkseni ollut halukkuutta saada kauppasopimus aikaan hyvin pian, mutta Portugalille Suomen kieltolaista oli kuitenkin muodostunut kauppasopimusneuvotteluja pitkään jarruttanut este.

Gripenberg oli tavannut vuoden 1925 toukokuussa Portugalin ulkoasiainministeriön kaupallisen osaston päällikön Oliveira Soaresin. Hänen kanssaan käydyssä keskustelussa Soares ei ollut nähnyt muita keinoja maiden välisen kaupan edistämiseksi, kuin kauppasopimuksen solmimisen. Tätä Portugali ei kuitenkaan hänen mukaansa ollut halukas tekemään, sillä Suomen kieltolaki esti portugalilaisen viinin tuonnin maahan ja että pelkkä ”neuvotteluihin ryhtyminen merkitsisi laittomuutta”. Hän oli jopa uhannut, että mahdollisena kostotoimenpiteenä Portugali olisi voinut korottaa Suomesta tuotujen tuotteiden tullimaksuja.²⁹

²⁶ Lamberg 1999, 1, 59; Seppinen 1997, 135.

²⁷ Ibid., 60–62.

²⁸ Ibid., 16, 32, 55.

²⁹ Gripenberg Setälälle 23.4.1926. 5C9, UM.

Edes Suomen kieltolain puitteissa sallittu laillinen kulutus ei ollut Soaresia tyydyttänyt, sillä sen sallimat vähäiset tuontimäärät olivat hänen mielestään olleet ”pelkkää pilaa”. Molemmat heistä kuitenkin olivat tienneet sen, ettei Portugalin osuus Suomen ulkomaankaupasta ollut niin merkittävää, että kostotoimenpiteillä olisi ollut suurta vaikutusta. Gripenberg oli vielä kysynyt häneltä Portugalin ja kieltolakia harjoittavan Yhdysvaltain välillä voimassa olleesta kauppasopimuksesta, jota Soaresin mukaan ei tulaisi samasta syystä enää uusimaan. Gripenberg ei uskonut hänen puheitaan, mutta piti sen vain omana tietonaan. Hän katsoi parhaaksi lakata keskustelemasta sopimuksesta sen enempää tämän ”tavattoman epämiellyttävän, katkeran ja taipumattomalta näyttävän vastustajan” kanssa.³⁰

Vuoden 1926 huhtikuussa Gripenberg oli ryhtynyt kauppasopimushankkeeseen uudelleen ja tavannut hänelle jo ennestään tutun Portugalin kauppasopimuskomission puheenjohtajan sekä Lissabonin kauppakamarin kunniapresidentin Carlos Gomesin, joka oli Gripenbergin arvion mukaan yksi Portugalin varakkaimpia ja vaikutusvaltaisimpia liikemiehiä. Gripenbergin selostaessa hänelle viime vuonna käymäänsä keskustelua oli Gomes todennut, että tasavallan perustamisen jälkeen epäsuosioon joutunut vanha monarkisti Soares ei tunnetusti ymmärrä kaupallisista asioista yhtään mitään ja että ulkomaankomennukselle haluavana hän ei ylipäänsä pidä nykyisestä työstään. Tästä johtuvan katkeruuden kohteeksi olivat Gripenbergin mukaan hänen ohellaan joutuneet myös muiden maiden kauppasopimuksia Lissabonissa selvittelleet diplomaatit.³¹ Soares oli jo vuosikausia vastustanut Belgian kanssa tehtävää uutta kauppasopimusta, vaikkei maassa edes ollut normaalia ulkomaankauppaa rajoittavaa kieltolakia. Myös Yhdysvaltain edustaja oli päätenyt katkaisemaan puhevälinsä häneen.³²

Gomes oli katsonut, että kauppasopimuksen aikaan saamiseksi täytyisi ensin painostaa maan ulkoasianministeriötä usealta eri liike-elämän taholta sekä korostaa sille sopimuksen taloudellista merkittävyyttä. Vasta sen jälkeen Gripenbergin tulisi virallisesti ehdottaa ulkoministeriölle kauppasopimusneuvottelujen aloittamista. Viinin sijaan Portugalin vientituotteiksi Suomeen he olivat katsoneet soveltuvan suolan, korkin sekä muutamat ravintotuotteet ja vastavuoroisesti Suomesta olisi maahan viety puutavaraa, paperituotteita sekä tervaa. Vaikka kauppavaihto ei tulisi olemaan kovin suurta, niin Gomes oli kuitenkin ollut halukas auttamaan kauppasopimuksen aikaansaamisessa. Ulkoasiainministeriön painostamisen edellytyksenä kuitenkin oli, että tarpeeksi moni portugalilainen liikemies tulisi

³⁰ Gripenberg Setälälle 23.4.1926. 5C9, UM.

³¹ Ibid.

³² Gripenberg Procopélle 14.5.1928. 5C9, UM.

katsomaan suomalaisten kanssa käydyin kaupanteon olevan heidän etujensa mukaista. Pian Gripenberg oli tavannut erään suuren rehukakkuliikkeen johtajan ja korkkiteollisuuden edustajan sekä Porton kauppakamarin presidentin Ricardo Spratleyn. Vaikka jälkimmäinen harmittelikin Suomen kieltolakia, niin he kaikki kuitenkin kertoivat halukkuutensa edistää kauppasopimuksen solmimista. Spratley kehotti Gripenbergiä vierailemaan myös Portossa ja suostuttelemaan paikalliset liikemiehet sopimuksen taakse.³³

Gripenberg oli vierailut vuoden 1926 toukokuussa Portossa, mutta, paikallisten liikemiesten kanta viinikaupasta ja Suomen kieltolaista vaikutti olleen hyvin lähellä Soaresia. Viinikauppa oli Portugalille sekä etenkin portolaisille merkittävä tulonlähde ja kansallinen ylpeyden aihe ja paikallisilla vaurilla viinikauppiaille olikin kaupungissa arvostettu yhteiskunnallinen asema. Gripenberg oli kuvannut paikallista ilmapiiriä sanoin ”kaupungin psykologialle niin kuvaava mentaliteetti, joka pitää kieltolakijärjestelmää milteipä epäsiiveellisenä ilmiönä”. Kaupungissa oli järjestetty hänen saapumisensa jälkeen kansainvälinen kieltolakiliikettä vastustava konferenssi, joka oli hänen mukaansa herättänyt paikallisissa ”suurta ja tavallaan idealistista fanatismia” ja jonka järjestämistä portolaiset olivat pitäneet suurena kunniana kaupungilleen sen taistelussa kieltolakeja vastaan.³⁴ Oletettavasti viinintuottajat ovat olleet myös merkittävä työllistäjä alueella ja Yhdysvaltain kieltolain aiheuttama viinikaupan tyrehtyminen on vaikuttanut heikentävästi paikallisten elintason heidän menetettyään miljoonia asiakkaita.

Tästä vastustushenkisyyttä enteilevästä mielikuvasta huolimatta hän oli kuitenkin päässyt tapaamaan paikallisia johtavia viiniviljelijöitä sekä Spratleyn, joista jälkimmäinen muiden ohella oli yhä kannattanut sopimusta, vaikka hän tahtoikin ensin tutustua tilastoihin Suomen ulkomaankaupasta. Sen jälkeen hänet oli Lissabonissa ottanut vastaan Portugalin presidentti Bernardino Machado, joka myös oli osoittanut sopimukselle tukensa sekä ilmoittanut, ettei kieltolaki saa sitä ratkaisevasti estää. Gripenberg oli myös tehnyt raportissaan selkoa Portugalin ulkomaankaupan virallisista tilastoista edeltäviltä vuosilta, mistä oli ilmennyt maan tuonnin olleen noin kolminkertainen vientiin nähden.³⁵ Yleisesti ymmärrettynä tämä on kansantalouden kannalta huono asia.

Suomalaisen puutavaran vientiä ei tulisi helpottamaan myöskään se, että portugalilaiset olivat siirtyneet tuomaan maailmansodan jälkeen huomattavan osan puutavarastaan siirtomaistaan,

³³ Gripenberg Setälälle 23.4.1926. 5C9, UM.

³⁴ Gripenberg Setälälle 29.5.1926. 5C9, UM.

³⁵ Ibid.

joista se sai sitä paljon halvemmalla kuin Pohjoismaista. Havainnollistaakseen tätä muutosta Gripenberg oli esittänyt hänen tiedusteluihinsa perustuen, että Pohjois-Euroopasta Lissaboniin tuodut puutavarat olivat vähentyneet vuoteen 1924 mennessä 600 standarttiin maailmansotaa edeltäneestä 13.000 standarttista. Hän oli kuitenkin todennut, että vaikka Suomen viennin kannalta Portugalin markkinat eivät olleetkaan tältä näkymältä ihanteelliset, niin kauppasopimus tulisi silti saada aikaiseksi. Mahdollisen poliittisen suunnanmuutoksen seurauksena maan taloudellinen tilanne saattaisi tulevaisuudessa muuttua ja ryhtyä kukoistamaan, sillä ”Portugal kun itse asiassa on rikas ja luonnon siunaama maa”. Huomionaan hän esitti, ettei ollut Espanjassa kohdannut vastaavaa Suomen kieltolakiin liittyvää ongelmaa, sillä maa pystyi suuren hedelmäkaupan turvin korvaamaan ne menetykset, jotka sille koituivat menetetyistä viinimarkkinoista.³⁶

Vuoden 1926 joulukuun puoliväliin mennessä Gripenberg ei ollut vielääkään pystynyt virallisesti ehdottamaan maiden välisiä kauppasopimusneuvotteluja, sillä Portugalin ulkoasiainministeriö vastusti niitä yhä. Hän myös esitti, että maan ainoa neuvotteluihin myöntynyt virkamies oli ollut virastaan luopunut presidentti Machado. Edes toukokuun lopussa toteutunut sotilaallinen vallankaappaus ei ollut laittanut liikkeelle sellaisia voimia, jotka olisivat muuttaneet ulkoministeriön kantaa kieltolakiin. Ulkoasiainministeri tohtori Bettencourt Rodriguez oli joulukuussa sanonut Gripenbergille kauppasopimuksen olevan sisäpoliittisesti mahdotonta, koska ”Portugalin yleinen mielipide kun ei koskaan saattaisi hyväksyä neuvotteluja kieltolakimaan kanssa!”. Gripenberg oli esittänyt vievänsä asian Kansainliiton tietoon. Tästä ulkoministeri oli tuohtunut, sillä Euroopan taloudellista eheytymistä ajavassa organisaatiossa Portugalin neuvotteluhaluttomuus tulisi näyttämään maan huonossa valossa. Ulkoministeri ei halunnut tätä tapahtuvan ja hän oli muuttanut kantaansa neuvottelujen suhteen.³⁷ Gripenberg oli onnistunut kansainvälistä yhteisöä vipuvartena käyttäen muuttamaan ainakin neuvotteluihin myöntyneen ulkoministerin näkemyksen, joskaan ei Portugalin yleistä mielipidettä.

Kauppasopimuksen lupaavalta näyttänyt edistyminen oli kuitenkin katkennut vuoden 1927 kesäkuussa, kun Spratley oli Roomassa järjestetystä Kansainvälisen Kieltolakiliikettä Vastustavan Liiton konferenssista palattuaan ilmoittanut muuttaneensa aiemman kantansa kielteiseksi. Hän ei enää ollut halukas käytännölliseen kompromissiin Suomen

³⁶ Gripenberg Setälälle 29.5.1926. 5C9, UM.

³⁷ Gripenberg Voionmaalle 15.12.1926. 5C9, UM.

”epäsiveellisen” kieltolain suhteen, vaikka Gripenbergin tietojen mukaan Portugalin vienti Suomeen oli ollut noin 120 kertainen kuin toisinpäin, minkä seurauksena sopimus olisi nähtävästi hyödyttänyt enemmän Portugalia. Spratley oli kuitenkin tietoinen Suomessa pian järjestettävistä eduskuntavaaleista ja hän elättelikin toiveita, että maan uusi parlamentti saattaisi muuttaa kieltolakiaan Portugalille myönteiseen suuntaan. Raportissaan Gripenberg oli lopuksi esittänyt ulkoasiainministeri Voionmaalle näkemyksensä, ettei Suomen valtionvallan arvolle olisi hyväksi pyytää Portugalin hallintoa ja sen taustalla vaikuttavia henkilöitä suostumaan sellaiseen kauppasopimukseen, jota he näin itsepintaisesti eivät halua tehdä.³⁸ Oletan, että Rooman konferenssin jälkeen Spratleyn ”epäsiveellisyyttä” vastustavat periaatteet sekä portugalilaiseen viiniin kytkeytyvä kansallisylypeys olivat vahvistuneet liikemiehille ominaisen käytännönläheisyyden ja voitontavoittelun kustannuksella.

Toukokuun 1928 raportissaan Gripenberg oli vielä arvioinut, että hänen ymmärtääkseen Portugalin uuden presidentin, ulkoasianministeriön virkamiesten, liikemiesten ja lehdistön edustajien mielialat olisivat olleet kauppasopimusneuvottelujen aloittamisen kannalla. Kuitenkin sen alan kysymysten ”yksinvaltiias” Soares pysyi niille yhä esteenä. Hän oli myös todennut, ettei suomalaisilla vientituotteilla olisi ollut maan silloisissa olosuhteissa kovin suurta kysyntää, joten hän päätti toistaiseksi luopua sopimuksen suhteen ja jäädä odottamaan tilanteen muuttumista.³⁹ Tilanne ei kuitenkaan ollut ennättänyt muuttua ennen sitä, kun hän oli saanut vuoden 1929 alussa uuden komennuksen Etelä-Amerikkaan ja Lissabonin asiainhoitajaksi oli hänen tilalleen nimitetty Niilo Orasmaa.

Ei ole yllättävää, että tuolloin viinin viennistä taloudellisesti riippuvaisessa Portugalissa alkoholituotteiden kieltolakia toteuttaneen Suomen edustaja kohtasi maan ulkoministeriön puolelta näin huomattavaa vastustusta kauppasopimuksen suhteen, kun maan kauppataase oli ollut niin suuresti alijäämäinen. Portugalilaisten liikemiesten edut taas eivät vaikuttaneet heidän myötämielisyytensä perusteella olleen sidottuja maan kauppataaseeseen. Kysymykseksi jäi, että kuinka ponnekkaasti he todellisuudessa painostivat maan ulkoministeriötä, jos tekivät sitä lainkaan? Epäselväksi jäi, että miksi maan presidentti Machado oli ollut sopimukselle myötämielinen. Ehkä hän oli nähnyt sen kytkeytyvän pienenä osana yhteen sellaista arvopohjan ja toimintaperiaatteen muodostamaa kokonaisuutta, joka olisi vahvistanut sisäpoliittisesti levotonta tasavaltaa ja jota hän presidentin arvovallallaan tahtoi edistää.

³⁸ Gripenberg Voionmaalle 19.6.1927. 5C9, UM.

³⁹ Gripenberg Procopélle 14.5.1928. 5C9, UM.

Olettamani mukaan sopimuksen toteutumattomuus ei johtunut Gripenbergin diplomaattisten kykyjen puutteesta. Ne kyllä olisivat riittäneet sopimuksen aikaansaamiseksi, kuten Espanjassa muutamaa vuotta aiemmin.⁴⁰ Portugalissa ulkoiset olosuhteet eivät vain olleet sopimukselle otolliset. Vaikka kieltolaki olikin epäedullinen Portugalin kaupallisille intresseille, niin sen sijaan Soares vaikuttaa lopulta olleen suurin este kauppasopimusneuvottelujen aloittamiselle. Hänen vastahakoisuutensa ei aineiston perusteella johtunut henkilökohtaisista kaunoista Gripenbergiä tai Suomen kieltolakia kohtaan, vaan enemmänkin hänen turhautumisestaan omaan työhönsä ja asemaansa maan ulkoministeriössä.

2.3 Puutavarakaupan tullimaksujen korotukset johtavat kauppasopimukseen

Diplomaattisten edustajiensa ohella valtiot käyttävät myös nimittämiään kunniakonsuleita kaupallisten etujensa hoitamiseen.⁴¹ Suomen Lissabonin kunniakonsuli Otto Wang oli keskeinen henkilö kauppasopimusneuvotteluja edeltäneessä suhdeverkostojen rakentamisessa paikallisiin liikemiehiin ja hän tunsu hyvin heidän mielenlaatunsa sekä osasi neuvoa Orasmaalle oikean taktiikan, joka poikkesi Gripenbergin aiemmin käyttämästä taktiikasta.

Vuonna 1929 alkaneen suurlaman ja Suomen asiainhoitajan vaihtumisen jälkeen oli Portugalissa saman vuoden joulukuussa asetettu voimaan tullitariffit, joissa etenkin sen monin verroin suuremmista maksimitariffeista tuli olemaan haittaa niille maille, joilla Suomen tavoin ei ollut solmittu kauppasopimusta Portugalin kanssa. Vuoden 1930 alussa Wang oli ilmoittanut asiainhoitaja Orasmaalle Madridiin, että nämä haitat olivat jo konkretisoituneet. Kemi oy:ltä ja Metsähallitukselta lankkuja yhteensä 2500 m³ ostanut Lissabonin suurin puutavaraliike Bernardino Fos. & Ribeiron oli 1700 punnan tullikorotuksen vuoksi joutunut harkitsemaan uutta tavarantoimittajaa. Asiakkaan menettäminen olisi ollut harmillista Suomen viennille, sillä kyseinen puutavaraliike oli käynyt suomalaisten kanssa kauppaa säännöllisesti jo yli sukupolven ajan, joten kauppasopimus oli parasta saada viimein aikaiseksi.⁴²

Wang oli kehottanut Orasmaata kiireellisesti saapumaan Lissaboniin sekä virallisesti ehdottamaan kauppasopimusneuvottelujen aloittamista. Hän oli kertonut myös Portugalin ulkoasiainministeriössä tehdyistä henkilöstönvaihdoksista, mitkä ovat ehkä saattaneet luoda otollista ilmapiiiriä kauppasopimuksen syntymiselle, sillä ”vanha vihollisemmekin Oliveira Soares on poissa”. Orasmaa ilmoitti lopuksi raportissaan olleensa tietoinen Gripenbergin

⁴⁰ Lamberg 1999, 61–62.

⁴¹ Nevakivi 1988, 114.

⁴² Orasmaa Procopéille 1.2.1930. 5C9, UM.

kohtaamista haasteista ja että toimintaympäristö näytti nyt paremmalta.⁴³ Epäselväksi aineiston osalta jäi, mitä Orasmaa oli tarkoittanut sanoessaan sopimusta pitkään jarruttaneen Soaresin olleen ”poissa”? Oliko hänet henkilöstönvaihdosten yhteydessä siirretty toiseen tehtävään vai irtisanottu tai oliko hän jäänyt eläkkeelle vai menehtynyt?

Orasmaa oli saanut sopimusneuvottelujen pohjustamisessa alustavaa tukea puutavaraliikettä johtaneelta insinööriltä Oscar Maialta, sekä etenkin hänen varakkaan perheensä tuttavalta Antonio Maria d’Oliveira Bellolta. Bello vaikutti olevan arvovaltainen liikemies, joka heidän onnekseen toimi hallituksen edustajana ulkoasiainministeriön taloudellisessa neuvostossa ja valmisteli siellä hallitukselle jätettävät lausunnot. Raportissaan Orasmaa totesi Bellon sanoilla olevan ratkaiseva merkitys ja ehdotti Wangille, että asian taakse olisi houkuteltu myös Gripenbergin raporteissa mainittuja henkilöitä. Wang kuitenkin oli torjunut tämän idean, sillä hänen mukaansa se vain heikentäisi Bellon luottamusta suomalaisiin ja ettei Gripenbergin käyttämä usean henkilön yhteistoiminnasta muodostunut painostustaktiikka toimisi Portugalissa. Suomen puuteollisuuden tuotteilla ei ollut maassa yhtä suurta markkina-asemaa kuin Espanjassa, missä taktiikka oli onnistunut.⁴⁴

Wang oli ollut jo pidemmän aikaa Portugalissa ja hän tunsu paikalliset olosuhteet sekä toimintatavat Orasmaata paremmin, joten sopimuksen edistämiseksi asiainhoitaja katsoi parhaaksi toimia Wangin ohjeistuksen mukaan mahdollisimman vähälukuisena ryhmänä. Hänen tuli vielä ennen sopimusneuvottelujen virallista ehdottamista kuitenkin tavata Bello henkilökohtaisesti sekä esittää hänelle Suomen ja Espanjan välisen kauppasopimuksen viinejä koskevia pykäläitä, jotka olivat Bellon avun kannalta ratkaisevia. Taktiikan onnistumisen edellytyksenä tapaaminen oli pidettävä salassa ilman, että se tulisi Portugalin hallituksen tietoon. Tapaamisen jälkeen Orasmaa oli ilmoittanut Suomeen salasähkeellä olevansa yhä toiveikkaampi sopimuksen suhteen, vaikka kieltolaki oli vielä hänen mielessään. Myöhemmin Portugalin ulkoasiainministeri Fernando Branco oli kertonut myötämielisyytensä sopimuksen solmimiselle ja seuraavaksi Orasmaa tapasi ulkoministeriön kaupallisen osaston uuden päällikön Francisco Antonio Correian, joka totesi asiainhoitajan saaneen sopimukselle merkittäviä puolustajia. Hän kysyi vielä Orasmaalta, että oliko tämä tavannut Belloa, mutta Orasmaa tuli pitämään heidän tapaamisensa Bellon ohjeiden mukaan salaisena.⁴⁵

⁴³ Orasmaa Procopéle 1.2.1930. 5C9, UM.

⁴⁴ Orasmaa Procopéle 16.2.1930. 5C9, UM.

⁴⁵ Ibid.

Vaikka Orasmaan toiveikkuus oli alustavien keskustelujen myötä kohonnut, niin hän oli kuitenkin muutaman päivän kuluttua kohdannut ensimmäisen vastustajansa tavattuun Correian uudelleen. Tähän tapaamiseen oli ottanut osaa myös ulkoministeriön taloudellisen toimiston päällikkö tohtori Thomas Ribeiros de Mello, joka Portugalin Pietarin lähetystössä toimiessaan oli saanut tietää asioita myös Suomesta. Tapaamiseen hän oli tuonut mukanaan jäljennöksen nootista, jonka Portugalin hallitus oli antanut Gripenbergille joulukuussa 1926. Siinä hallitus oli ilmoittanut vastustavansa neuvotteluja kauppasopimuksesta Suomen kanssa niin kauan, kuin kieltolaki oli voimassa. Mello oli kysynyt häneltä, että miksi asia tuodaan uudestaan esille, vaikka tilanne ei ole kieltolain suhteen muuttunut. Orasmaa oli vastannut Mellolle jo käyneensä nootista keskustelun Brancon kanssa sekä sopineensa jo edellisessä tapaamisessaan Correian kanssa sopimuksen neuvottelupohjasta.⁴⁶

Mellon lähdettyä Correia oli vielä luvannut tuoda Orasmaalle vastaehdotuksensa seuraavaan tapaamiseen ja viitannut vaikutusvaltaisten portugalilaisten liikemiesten joukossa olevan sopimukselle myötämielisiä henkilöitä. Orasmaa oli aavistellut, että Mellon kanta sopimukseen oli ollut Soaresin tavoin kielteinen ja että hän saattaisi yrittää sabotoida sen. Orasmaa päätti viedä asiasta tiedon Bellolle, samalla kun hän toimitti Bellon pyytämät tilastot Suomen ulkomaankaupasta edeltäviltä vuosilta Portugalin lähimaiden kanssa, millä he aikoivat pohjustaa neuvotteluja.⁴⁷ Correia ei ollut maininnut ketään liikemiestä nimeltä, joten epäselväksi jäi, oliko hän tarkoittanut Belloa vai Gripenbergin aiemmin tapaamia henkilöitä.

Kauppasopimusneuvottelut olivat pian johtaneet sopimuksen allekirjoittamiseen maaliskuussa 1930, vaikka Suomen kieltolaki olikin ollut vielä voimassa. Sopimuksen solmimista edeltänyt käsittely ei kuitenkaan ollut mennyt täysin läpi ilman vastarintaa, sillä sen tavallisia viinejä koskevaa 4. artiklaa oli ulkoasiainministeriön taloudellisen neuvoston kokouksessa äänekkäästi vastustanut eräs Luiz Gama, joka oli viininviljelijöiden edustaja. Correia ei kuitenkaan ollut päästänyt kysymystä tästä artiklasta äänestykseen, missä se olisikin todennäköisellä enemmistöllä hylätty. Tämän jälkeen Gama ja muut sopimuksen vastustajat olivat vielä koittaneet ulkoasiainministeriöön vetoamalla pysäyttää sen. Bello oli kuitenkin sopinut Brancon ja Correian kanssa, ettei artiklakysymystä enää viedä taloudellisen neuvoston käsiteltäväksi vaan sopimus allekirjoitetaan lopullisen tekstin valmistuttua.⁴⁸

Viininviljelijöiden edustaja Luiz Gama oli vastustanut kauppasopimusta, vaikka nähdäkseni

⁴⁶ Orasmaa Procopéle 16.2.1930. 5C9, UM.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Orasmaa Procopéle 26.2.1930. 5C9, UM; Orasmaa Procopéle 10.3.1930. 5C9, UM.

portugalilaisille viininviljelijöille siitä ei olisi juurikaan aiheutunut taloudellista hyötyä eikä haittaakaan. Pidän todennäköisempänä, että hänen vastustushenkisyyteensä oli enemmän vaikuttanut se yleinen mielipide, joka Portugalissa oli ollut kieltolakeja kohtaan.

Orasmaa oli todennut, että vaikka ulkoasiainministeriössä ilmennyt vastustus ei ollut Mellon hyvän ystävän Soaresin mukana kokonaan poistunut, niin Bellon antama avustus oli ollut sitäkin ratkaisevampi. Myös ulkoasiainministeri Brancon toiminta oli ollut ratkaisevassa asemassa, koska hän oli Orasmaan kuuleman mukaan kiirehtinyt sopimuksen hyväksymistä. Näin oli tehnyt myös Correia torjuessaan alaisensa Mellon viivytysaikeet. Orasmaalle oli todettu, että jos asiaa olisi viivytetty niin yhä useammat portugalilaiset olisivat siihen sekaantuneet ja tuoneet sopimukseen omia täydennys- sekä korjausehdotuksiaan, mikä olisi ennestään viivästyttänyt sen solmimista.⁴⁹

Kauppasopimus tuli perustumaan molemminpuoliselle suosituimmuudelle, jonka lisäksi siinä oli Suomen puolelta myönnytyksenä annettu merkkisuojeukset portugalilaisille erikoisviineille laillista kulutusta varten Suomessa. Ennen sopimuksen lopullista hyväksyntää ja allekirjoitusta Orasmaa oli helmikuun raportissaan vielä kertonut Suomen ulkoasiainministeri Procopélle, ettei sopimusta voi saada aikaiseksi näitä lievemmillä ehdoilla. Ne olivat asiainhoitajan mielestä olleet Suomelle hyvin edullisia.

Allekirjoitustilaisuudessa Branco oli katsonut sopimuksen toimivan hyvänä alkuna maiden välisten suhteiden kehittämiseksi sekä vahvistamiseksi ja Correia oli ehdottanut Orasmaalle jatkotoimenpiteeksi, että Suomen kauppakamarit lähettäisivät retkikunnan vierailemaan ja tutustumaan Portugaliin.⁵⁰ Vuoden 1930 viimeisessä Portugalia käsittelevässä raportissaan Orasmaa oli esittänyt, ettei maa tarjoa suuria markkinoita Suomen päävientituotteille. Vientiä sinne silti olisi kuitenkin mahdollista lisätä, sillä maassa oli hänen tietojensa mukaan ilmennyt kiinnostusta suomalaisiin tuotteisiin.⁵¹

Portugalin kanssa solmittu kauppasopimus oli Lambergin mukaan ollut tyypiltään perussopimus, mikä erotti sen esim. väliaikais- ja clearing-sopimustyypeistä. Sopimuksen solmimisen aikaan Suomen ulkoasiainministerinä toiminut RKP:n Hjalmar Procopé oli aktiivinen vapaakaupan kannattaja sekä puunjalostus- ja vientiteollisuuden etujen puolustaja ja hänellä oli pitkä sekä kattava kokemus kauppapolitiikasta. Hän oli mm. vuonna 1921 ollut

⁴⁹ Orasmaa Procopéille 26.2.1930. 5C9, UM; Orasmaa Procopéille 10.3.1930. 5C9, UM.

⁵⁰ Ibid.; Ibid.

⁵¹ Orasmaa Procopéille 2.5.1930. 5C9, UM.

johtamassa neuvottelukuntaa Pariisissa ja solminut Suomen ja Ranskan välisen kauppasopimuksen. Huomionarvoista on, että kaikki sotien välisenä aikana Suomen eduskunnan käsittelyyn päätyneet kauppasopimukset olivat tulleet hyväksytyiksi.⁵² Nähtävästi Suomen ulkomaankaupan kasvattamisen ja edellisten kokemustensa ohella Orasmaan edullisiksi luonnehtimat sopimusehdot olivat olleet Procopéille helppo hyväksyä. Myös Suomen sisäpolitiikassa sopimus oli oletettavasti otettu mielellään vastaan.

Soares oli maininnut Gripenbergille hänen 23.4.1926 raportissaan, että kauppasopimusneuvotteluihin ryhtyminen olisi ollut laitonta ja Lambergin mukaan Portugalissa oli säädetty laki, jolla kiellettiin kauppasopimusten solmiminen kieltolakia harjoittavien maiden kanssa.⁵³ Aineiston sisältämissä keskusteluissa tätä Portugalin lakia ei jälkeen päin kuitenkaan mainittu. Oliko mahdollista, että Soaresia lukuun ottamatta kaikki muut sopimuksesta Gripenbergin ja Orasmaan kanssa keskustelleet olivat tämän lain unohtaneet ottaa huomioon? Sopimuksen allekirjoitusvaiheessa Suomen kieltolaki oli vielä voimassa, joten tämä portugalilainen laki oli mahdollisesti mitätöity ennen sitä. Ehkä sopimus oli allekirjoitettu vastoin Portugalin lakia, mikä oletetusti ei olisi ongelma sotilashallinnolle.

Katson myös tutkielmani kohdalla päteväksi sen päätelmän, jonka Lamberg oli esittänyt tutkimuksensa yhteenvedossa, ”intressiryhmien vaikutus on universaali ilmiö niin kauan kuin kauppapoliittisista päätöksistä on taloudellista hyötyä jollekin ryhmälle”.⁵⁴ Intressiryhmien universaali vaikutus näkyi Portugalissakin. Selvästi myös oli, ettei sopimusta olisi saatu aikaiseksi ilman ratkaisevia henkilösuhteverkostoja ja Portugalin ulkoasiainministeriön sisäistä byrokraattista taktikointia. Bello ei vaikuttanut hyötyvän kauppasopimuksesta henkilökohtaisesti, vaan nähdäkseni halusi vain auttaa perhetuttavaansa Maiaa.

Aineistosta on pääteltävissä, että kauppasopimuksen solmimiseen olivat lopulta vaikuttaneet enemmän ulkoiset olosuhteet kuin asiainhoitajien toiminta, vaikka silläkin oli merkityksensä. Ulkoiset olosuhteet olivat ratkaisevassa asemassa kauppasopimuksen solmimisessa, koska sen solmineella Orasmaalla oli aineistosta ja myöhemmästä työurastaan päätellen vähäisemmät diplomaattiset taidot, kuin sopimuksen solmimisessa epäonnistuneella Gripenbergillä, jonka palveluskaudella ulkoiset olosuhteet eivät olleet sopimuksen kannalta myönteiset.

⁵² Lamberg 1999, 16, 20, 32, 60, 63, 157.

⁵³ Ibid., 61.

⁵⁴ Ibid., 160.

3 Portugalin sisäpoliittiset olot Suomen edustajien näkökulmasta

Diplomaattiset edustajat tiedottavat raporteissaan myös asioista, jotka eivät suoraan liity heidän kotimaansa ja asemamaan välisiin suhteisiin. Tutkielman aineistossa korostuivat asemamaan sisäpoliittiset olosuhteet ja se yhteiskunta, minkä Suomen edustajat todistivat.

3.1 Sekasortoinen tasavalta

Talas oli vielä Madridissa ollessaan ennen ensimmäistä Lissabonin matkaansa raportoinut Portugalissa syttyneistä lakoista, jotka olivat johtuneet hallituksen yrityksistä korjata rappiotilaan joutuneen maan taloutta. Hintatason kohoaminen ja palkkojen romahtaminen olivat johtaneet melkein koko maan kattavaan yleislakkoon, ja hän oli kuvaillut maan käyneen lähellä vallankumousta. Hallitus oli kuitenkin saanut useita lakkoilijoita lopettamaan myönnettyään ensin heille palkankorotuksia sekä turvautumalla armeijan apuun.⁵⁵

Käydessään Portugalissa huhtikuussa 1920 maan sisäpoliittiset olot eivät olleet juurikaan rauhoittuneet ja levottomuuksia oli syttynyt ympäri maata. Hänen mukaansa bolsevismin kannattajia kyllä oli maassa runsaasti, mutta porvaripuolueiden annettua tukensa istuvalle hallitukselle he eivät pystyisi vallankumousta tekemään. Hän oli olettanut maan taloustilanteen pian paranevan, sillä saatuaan osansa Saksan kauppalaivastosta Portugali voisi viedä siirtomaittensa tuotteita markkinoille. Muiden maiden tapaan myös Portugalin valuutan eli escudon arvo oli maailmansodan jälkeen laskenut huomattavasti, mitä hallitus oli moninaisilla rajoituksilla sekä muilla konsteilla yrittänyt korjata ilman tuloksia.⁵⁶ Koska Portugalin yhteiskunnalliset olosuhteet olivat jo pitkän aikaa olleet suhteellisen epävakaa pohjalla, niin ei ole epäselvää miksi edellisessä pääluvussa portugalilaiset liikemiehet olivat Talaksen aikaan suhtautuneet epäillen juuri itsenäistyneen Suomen sisäisiin oloihin, kun ne olivat Portugalissakin olleet liiketoiminnan kannalta näin epävarmat.

Gripenbergin saapuessa Lissaboniin huhtikuussa 1925 oli Portugalissa tehty jälleen uusi vallankumousyritys ja maahan oli julistettu poikkeustila. Hän oli kuvaillut paikallisia tunnelmia sanoin ”täällä eletään kuin tulivuorella eikä kukaan tiedä mitä huomina päivä tuo tullessaan”. Hän oli tiedottanut useista menneistä hallituksenvaihdoista sekä talousuudistuksia yrittäneitä vasemmistohallituksia kohtaan kohdistuneista armeijan

⁵⁵ Talas Holstille 22.3.1920. 5C9, UM.

⁵⁶ Talas Holstille 30.4.1920. 5C9, UM.

upseeriston kapinoista, joita oli vuoden 1925 huhtikuuhun mennessä tehty peräti neljä yhden vuoden aikana. Viimeisimmässä kapinassa kaatuneiden sotilaiden tarkkaa määrää ei ollut lehdistön sensuurin vuoksi mahdollista tietää, mutta kuulopuheiden mukaan heitä oli ollut n. 300, joiden lisäksi oli 12 kuollutta ja 80 loukkaantunutta siviiliä. Hän oli raportoinut kapinan lopputuloksesta, että ”heidän tappionsa olivat hyvin huomattavia, suuria joukko-osastoja oli karannut eikä kapinallisilla ollut mitään ruokaa! Viimemainittu seikka on tavallaan hyvin kuvaava portugalilaisten järjestelykyvyille”.⁵⁷ Oletettavasti viimeinen sitaatti kiteyttää ne stereotyyppiat, joita pohjoiseurooppalaisilla oli eteläeurooppalaisista.

Kaikkien kukistetuissa kapinoissa vangittujen henkilöiden rangaistukset olivat Gripenbergin tietojen mukaan aina olleet suhteellisen maltillisia. Heidät tavallisesti oli päästetty vain parin kuukauden vankeuden jälkeen takaisin vapauteen ja kapinalliset upseerit oli otettu takaisin armeijan palvelukseen. Hänen perusteenaan tässä menettelyssä oli se, että liian ankarat rangaistukset olisivat tehneet kapinoinnista sekä siten hallitusten omasta toiminnastaankin liian vaarallista, joten maan johtajat olivat katsoneet omaksi parhaakseen käsitellä kapinallisia mahdollisimman hellävaraisesti heidän kukistamisensa jälkeen. Myös kapinalliset olivat vastavuoroisesti aina aloittaneet toimintansa seesteisesti ampumalla ensin vain varoituslaukauksia ja vaatineet hallitusten eroa, mistä tilanteet olivat kärjistyneet ja noidankehä oli alkanut alusta. Gripenberg oli kuvaillut tätä kokonaisuutta sanoin ”tämä voi näyttää idylliseltä, jopa naurettavalta, mutta idyllin takana piilee koko Portugalin tragedia”.⁵⁸

Poikkeuksena näistä herramiesmäisten kapinoiden harjoittajista olivat Gripenbergin mukaan olleet muutamats bolsevistiset ryhmät, jotka suorittivat murhia, murhayrityksiä ja rahankiristyskiä. Näistä teoista huolimatta maan hallitus ei kuitenkaan ollut heitäkään kohtaan ryhtynyt ankariin toimenpiteisiin. Hänen eri lähteistä saamiensa tietojen mukaan demokraattipuolueen johtama hallitus olisi jopa ollut bolsevistien kanssa yhteistyössä saaden heiltä tukea sekä vastavuoroisesti jakanut heille aseita edellisen upseerikapinan aikaan. Vaikka ulkoasiainministeriön pääsihteeri oli Gripenbergille yrittänyt vakuutella, että huhut aseiden jakamisesta ovat paikkansapitämättömiä, niin Gripenberg oli kuitenkin pitänyt tätä yhteistoimintaa mahdollisena.⁵⁹

Portugal on näet tavallaan rajattomien mahdollisuuksien luvattu maa. Yleinen järjestys on hyvin huono eikä täytä edes vaatimattomampiakaan vaatimuksia,

⁵⁷ Gripenberg Idmanille 25.4.1925. 5C9, UM.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

hallinto on epärehellinen ja kelvoton, korkeimmatkin virkamiehet lahjotaan – ja yleensä sanalla sanoen, olot ovat kurjat.⁶⁰

Kurjuus vaikutti kansalaisiin Baklanoffin mukaan suurina elinkustannuksia, jotka olivat vuonna 1926 olleet 30-kertaiset vuoteen 1914 nähden. Valtion alijäämää oli korvattu painamalla rahaa ja ottamalla ulkomaista lainaa, mikä oli johtanut hyperinflaatioon ja ulkomaanvelkojen maksujen keskeytykseen. Huolimaton valtion taloudenhoito oli johtanut pääomien karkaamiseen maasta sekä kotimaisten investointien vähenemiseen. Myös julkisen sektorin työpaikkojen määrä oli paisunut ja teollisuustyöntekijöiden määrä vähentynyt.⁶¹

Useat Lissabonissa asuneet diplomaatit ja muut Portugalin poliittista elämää pidempään seuranneet ulkomaalaiset olivat ilmaisseet Gripenbergille toiveensa maan sisäisestä suunnanmuutoksesta ja valitelleet viimeisimmän sotilasvallankaappauksen epäonnistumista. He eivät olleet löytäneet maan puoluejohtajien yksitoikkoisia kliseitä sisältävistä kaunopuheista mitään periaatteellista pohjaa ja niin heidän kuin Gripenberginkin näkemyksissä maan poliitikkojen toiminta perustui jopa muitakin maita enemmän ainoastaan ”taisteluun valtion lihapadoista”.⁶² Hänen mukaansa jo kauan aikaa oli ollut niin, että maan politiikassa vaikuttaneita ei kiinnostanut koko kansakunnan yhteisen hyvän kehittäminen. Poliitikot ja puolueet olivat tavoitelleet ainoastaan omaa etuaan sekä vaihtaneet poliittista suuntautuneisuuttaan tilanteen mukaan, ”mies, joka vielä eilen oli kuningasmielinen, on tänään vapaamielinen tasavaltalainen, huomenna oikeistolainen ja ylihuomenna kommunismia lähellä oleva vasemmistolainen”.⁶³

Parlamentin istunnot olivat Gripenbergin tietojen mukaan olleet vailla järjestystä ja niissä ei ollut kyetty edes vahvistamaan maan budjetteja useisiin vuosiin. Mielenosoituksiin, välikysymyksiin, keskusteluihin, äänestyksiin ja muihin muodollisiin toimintoihin oli kulunut suurin osa parlamentin työajasta. Maan vaalijärjestelmän hän kuvaili olleen ”pelkkää narripeliä”, jossa istuvalla hallituspuolueella eli demokraateilla tuli aina ”järjestämiensä” vilpillisten vaalien jälkeen olemaan enemmistö eduskunnassa. Tasavallan toimintaa haittasi myös valtion korkeimmissa asemissa olleisiin kohdistuneet salamurhayritykset.⁶⁴ Hänen tietonsa tasavaltaa hallinneista n. 40 hallituksesta olivat hyvin lähellä johdannossa esitettyä

⁶⁰ Gripenberg Idmanille 25.4.1925. 5C9, UM.

⁶¹ Baklanoff 1994, 117.

⁶² Gripenberg Idmanille 25.4.1925. 5C9, UM; Gripenberg Voionmaalle 16.2.1927. 5C9, UM.

⁶³ Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

⁶⁴ Ibid.

lukua.⁶⁵ Tuon ajan Portugalin hallitusten lyhytikäisyyttä on perusteellista tarkastella laajemman eurooppalaisen demokratian kehityksen taustaa vasten, sillä esim. Suomessa oli ensimmäisen 16 itsenäisyysvuoden aikana ollut 20 eri hallitusta.⁶⁶ Kuitenkin myös Portugalilla oli omat sisäpoliittisiin olosuhteisiin vaikuttaneet erityispiirteensä.

Oleennaista Portugalin tuon aikaisen sisäpoliittisen tilan ymmärtämisessä oli Gripenbergin mukaan tietää, etteivät vallankumousyrityksiin osallistuneet mitkään suuret kansanliikkeet ja ettei näitä konflikteja voi rinnastaa mihinkään sisällissodan kaltaiseen tilaan. Kapinat ja muu poliittinen toiminta olivat rajoittuneet alueelliselta kattavuudeltaan lähinnä Lissabonin ja Porton ympäristöön. Suurin osa yhteiskunnasta sekä etenkin maaseudusta pysyi niiden ulkopuolella tai olivat huonojen kulku- ja viestintäyhteyksien vuoksi näistä asioista jopa täysin tietämättömiä. Kapinoihin osallistuneet olivat lähestulkoon ainoastaan merkittävimpiä poliitikkoja ja upseereita sekä muita poliittisesti valveutuneempia henkilöitä, joilla oli vain muutamia satoja tai tuhansia rivisotilaita ja aseistettuja siviilejä komennossaan.⁶⁷

He eivät koskaan mobilisoineet taakseen laajempaa yhteiskuntaa, joka jatkoi toimintaansa entiseen tapaan. Gripenbergin tietojen mukaan noin 50 % portugalilaisista olivat tuolloin lukutaidottomia, minkä hän oli katsonut osaltaan selittävän väestön valtaosan passiivisuutta ja välinpitämättömyyden suhtautumista valtion korkeimmilla tasoilla tapahtuviin vallanvaihdoksiin tai kapinayrityksiin.⁶⁸ Näihin valtakamppailuihin tottuneina portugalilaiset eivät jaksaneet kiinnittää niihin enää 1920-luvun loppupuolella huomiotaan eikä ulkomaidenkaan lehdistö suhtautunut niihin vakavasti, vaan kutsui näitä usein toistuvia kapinoita vitsailevasti ”operettikujeiksi”.⁶⁹ Baklanoffin mukaan lukutaidottomia oli 68 % vuoden 1930 väestönlaskennassa, mikä ei tässä kontekstissa olennaisesti poikkea Gripenbergin tiedoista.⁷⁰

Todistamastaan sekasorrosta huolimatta Gripenberg ei raporteissaan kuitenkaan vaikuttanut suhtautuneen mitenkään ylenkatsoen asemamaansa väestöön. Hän kuitenkin oli kuvannut portugalilaista kansanluonnetta sellaiseksi, joka oletettavasti sopii ajan pohjoismaalaiseen stereotyyppiseen käsitykseen eteläeurooppalaisista.

⁶⁵ Gripenberg Voionmaalle 16.2.1927. 5C9, UM.

⁶⁶ ”Hallitusohjelmat vuodesta 1917”. Valtioneuvoston verkkosivut. <<https://valtioneuvosto.fi/historia-ja-rakennukset/hallitusohjelmat>> [luettu 7.4.2026].

⁶⁷ Gripenberg Voionmaalle 21.5.1927. 5C9, UM.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Gripenberg Voionmaalle 16.2.1927. 5C9, UM.

⁷⁰ Baklanoff 1994, 117.

Portugalilainen on yleensä miellyttävä, hellä, melankoolinen romantikko, joka rakastaa suuria sanoja, suuria ja kauniita eleitä, jännitystä, salaperäisiä vehkeitä. Hän innostuu helposti, mutta väsyä pian eikä pidä käytännöllisestä, kärsivällisyyttä kysyväästä työstä.⁷¹

Toteamus oli hänen mielestään pätenyt niin kuninkaanvaltaa kannattaneen kansan enemmistöstä nousseisiin ja menneitä aikoja tavoitteleviin monarkistiaktivisteihin, kuin myös Lissabonin ja Porton radikaaleihin, tasavaltaa kannattaviin ammattivallankumouksellisiin.⁷² Monarkistien ja radikaalien sijaan sisäpoliittisesti häiriintyneen tasavallan kuoliniskun tulivat kuitenkin antamaan sen väkevimmät ja kokeneimmat vastustajat, jotka olivat vaikuttuneet Espanjassa ja Italiassa aiemmin alkaneesta parlamentarismien alasajosta.⁷³

3.2 Toukokuun 1926 sotilasvallankaappauksen jälkeen

Portugalin sisäpoliittinen kaaos oli kulminoitunut toukokuun 1926 lopussa sotilasvallankaappaukseen. Tämä ”pronunciamento”, eli eräänlainen latinankielisiin maihin kytkeytyvä sotilaallinen julistus, oli Gripenbergin tietojen mukaan ollut peräti 18. vajaa 16 vuotta sinnitelleen tasavallan aikana. Sen seurauksena Antonio Maria da Silvan johtama hallitus ja tasavallan presidentti Machado olivat eronneet, parlamentti oli hajotettu ja maata oli ryhtynyt hallitsemaan sotilashallinto.⁷⁴ Opellon mukaan se tapahtui verettömästi, sillä tasavaltalainen hallitus ei ollut tällä kerralla saanut puolelleen yhtään sotilasyksikköä.⁷⁵ Kansakunnan enemmistö sekä koko armeija olivat Gripenbergin mukaan tukeneet vallankaappausta, sillä ne olivat kyllästyneitä parlamentaarisen järjestelmän kyvyttömyyteen, riittäisyyteen, mielenosoituksiin sekä skandaaleihin. Hänen näkemyksessään se oli myös upseeriston moraalinen isku maan julkisessa elämässä vellonutta turmeltuneisuutta vastaan ja hän arvioi, että sen seuraukset tulisivat kantamaan pitkälle tulevaisuuteen.⁷⁶

Vallankaappauksen keulakuvalla ja uutta hallintoa johtaneella kenraali Gomes da Costalla ei kuitenkaan ollut valtiomiehen ominaisuuksia ja vallankaappaukseen osallistunut kenraali Óscar de Fragoso Carmona otti pian hallitusvallan itselleen. Gomes da Costa karkotettiin vuodeksi Azoreille ja sen jälkeen hänet ylennettiin marsalkaksi, joka sopi suositun mutta ei kovin arvostelukykyisen sotasankarin arvolle. Carmonasta tuli saman vuoden heinäkuussa

⁷¹ Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

⁷² Gripenberg Voionmaalle 16.2.1927. 5C9, UM.

⁷³ Opello 1994, 53.

⁷⁴ Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

⁷⁵ Opello 1994, 54.

⁷⁶ Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

maan pääministeri ja marraskuussa väliaikainen presidentti sekä vuoden 1928 vaaleissa vakituinen presidentti, missä virassa hän toimi kuolemaansa asti vuoteen 1951.⁷⁷ Jälkeenpäin katsottuna Gripenbergin arvio vallankaappauksen kauaskantoisuudesta oli osaltaan oikein.

Vallankaappauksen Gripenberg oli katsonut olleen Portugalin yhteiskunnallisen järjestyksen sekä valtion toimintakyvyn tehostamisen kannalta sinänsä ymmärrettävä, mutta Euroopan demokraattisen kehityksen osalta valitettava tapahtuma. Hänen mukaansa parlamentarismien ytimeen oli pesiytynyt maailmanlaajuisesti levinnyt tauti, joka oli ollut hyvin vakava Etelä-Euroopassa sekä etenkin Portugalissa.⁷⁸ Presidentti Carmonan hallinnolle uskolliset joukot olivat kukistaneet uuden upseereista ja siviileistä koostuneen monenkirjavan kapinaliikkeen vuoden 1927 helmikuussa, minkä jälkeen sen sisäpoliittinen asema näytti vakiintuneen. Espanjan diktaattorin Primo de Riveran esimerkkiä seuraten se oli lehdistön sensuurilla sekä parlamentin hajottamisella tukahduttanut Portugalin julkisen ja poliittisen elämän sekä hillinnyt sisäpoliittisen kuohunnan. Vaikka hallintoon olikin kuulunut useita monarkisteja, niin kuninkaanvaltaa se ei tullut palauttamaan, sillä Carmona oli Gripenbergin arvion mukaan tahtonut pitää hallintoonsa passiivisesti suhtautuneet monarkian vastustajat tyytyväisinä.⁷⁹

Tasavallalla ja sitä seuranneella sotilasdiktatuurilla oli kyllä löytynyt valmiuksia torjua kapinaliikkeet, mutta molempien hallintomuotojen vaikeimpina haasteina olivat jo kuningaskunnan ajoilta periytyneet talousongelmat.⁸⁰ Näihin kuuluivat kestämaton julkinen velka, inflaatio, rasittavan suuret elinkustannukset ja julkisten varojen käyttö tuottamattomiin kohteisiin. Suurin näistä kohteista olivat maan sotavoimat, joiden osuus valtion vuosittaisista menoista olivat Gripenbergin tietojen mukaan olleet jopa 50–75 %. Niiden leikkauksia hän piti ”jokaisen terveen finanssipolitiikan tärkeimpänä edellytyksenä”. Leikkaukset olisivat kuitenkin olleet uuden upseerikapinan uhalla riskialtista myös presidentti Carmonalle, jonka täytyi kuunnella luutnantti- ja kapteeniliittojen mielipiteitä ennen merkittäviä toimenpiteitä. Gripenberg sekä kaikki hänen tapaamansa muut ulkomaalaiset tarkkailijat olivat kuitenkin sitä mieltä, että kaikista portugalilaisista juuri Carmonalla oli parhaat mahdollisuudet kohentaa maan sisäisiä oloja.⁸¹ Jos sotavoimien menot olivat myös tasavallan aikaan yhtä suuret, niin ei ole epäselvää miksi sillä oli halua ja kapasiteettia vastustaa sen aikaisia hallintoja.

⁷⁷ Livermore 1966, 330.

⁷⁸ Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

⁷⁹ Gripenberg Voionmaalle 21.5.1927. 5C9, UM.

⁸⁰ Livermore 1966, 331.

⁸¹ Gripenberg Procopélle 14.5.1928. 5C9, UM.

Näistä uhkakuvista huolimatta sotilashallinto kutsui huhtikuussa 1928 palvelukseensa valtiovarainministeriksi Coimbran yliopiston taloustieteen professorin tohtori António de Oliveira Salazarin, ja antoi hänelle veto-oikeuden kaikkiin valtion menoihin. Hän onnistui mittavilla talousuudistuksillaan tasapainottamaan maan budjetin ja kääntämään vuosikausia jatkuneet alijäämät ylijäämäksi.⁸² Saman vuoden toukokuun raportissaan Gripenberg oli kuitenkin epäillyt hänen talouspoliittisten linjaustensa toimivuutta ja arvellut sotavoimien menojen leikkauksiin tyytymättömien upseereiden jossain vaiheessa ryhtyvän uuteen kapinaan.⁸³ Todennäköisesti uusi talouspolitiikka oli myös jossain määrin ollut upseeriston mieleinen, sillä Livermoren mukaan Portugali selvisi suurlamasta muita maita paljon helpommalla ja Salazar nousi muutaman vuoden kuluttua entisestä virastaan maan diktaattoriksi useiksi vuosikymmeniksi. Talouden suunnanmuutos ei olisi käynyt toteen ilman vakautettua ja päämäärätietoista hallintoa.⁸⁴ Hän oli ollut jo valtiovarainministerinä maan sotilaspääministereitä vaikutusvaltaisempi sekä päässyt upseereiden ja älykköjen suosioon. Myös katolinen kirkko koki uuden nousun tasavallan aikaisten sortotoimien jälkeen.⁸⁵

Gripenberg oli ollut muihin asiainhoitajiin nähden perehtynyt paljon laajemmin sekä syvällisemmin asemamaansa sisäpoliittiseen tilaan jo ensimmäisissä raporteissaan. Hän kertoi myös hyvin seikkaperäisesti tapaamiensa henkilöiden taustoista sekä heidän ominaisuuksistaan ja kyvyistään. Hänen diplomaattiset taitonsa vastasivat hyvin johdannossa esitettyä Strangin määritelmää, ”kyky ymmärtää vieraitten kansojen elämänsuuntausta ja tapoja, kyky herättää luottamusta ulkomaalaisissa, taito ja silmä informoida ja raportoida, arvostelukyky ja vastuuntunto, hyvät sihteerinominaisuudet, luotettavuus ja tyyni sydämellisyys”. Toisaalta Gripenbergkään ei ollut kommentoinut Portugalin aineelliseen tai aineettomaan kulttuuriin tai katoliseen kirkkoon liittyviä ilmiöitä, elleivät ne liittyneet joko politiikkaan tai viiniin. Hänen toiveensa kauppasopimuksen suhteen hiipui ajan kuluessa, mutta vuoden 1926 vallankaappauksen jälkeinen valtiojohdon toimintakyvyn ja maan sisäisen järjestyksen vakiintuminen vaikuttivat hänen mielestään olleen portugalilaisille hyväksi.

Portugal on erinomaisen rikas ja hedelmällinen maa, ja jos sen kansa ainoastaan kymmenkunnankin vuotta saisi nauttia sisäistä rauhaa, niin se varmasti saattaisi saavuttaa tuloksia, jotka olisivat omiaan hämmästyttämään maailmaa.⁸⁶

⁸² Livermore 1966, 331–332; Baklanoff 1994, 117.

⁸³ Gripenberg Procopéille 14.5.1928. 5C9, UM.

⁸⁴ Livermore 1966, 331–332; Baklanoff 1994, 117.

⁸⁵ Opello 1994, 55; Wiarda 1994, 97–98.

⁸⁶ Gripenberg Voionmaalle 21.5.1927. 5C9, UM.

3.3 Vakiintuneet sisäiset olot kauppasopimuksen solmimisen aikaan 1930

Lissaboniin Orasmaa saapui vasta helmikuussa 1930, joten hänelle ei ollut ennättänyt merkittävästi kertyä henkilökohtaisia kokemuksia Portugalista. Hän oli kuitenkin alustavasti perehtynyt maan olosuhteisiin edeltäjänsä Gripenbergin raporteista ja konsuli Wangin tiedotteista. Wang oli kertonut, että uuden hallituksen aloittaessa eri upseeripääministerin alaisuudessa kaikki olivat olleet tyytyväisiä Salazarin jatkoon valtiovarainministerinä.⁸⁷

Presidentti Carmonan vastaanotolla valtionpäämies oli esittänyt Portugalin suuret sympatiat Suomea kohtaan ja kertonut, että kaukana Portugalissa kysymys Venäjän vallankumouksesta oli hänelle suuri arvoitus. Häntä olivat kiinnostaneet myös Suomen sisäpoliittiset asetelmat sekä yleinen suhtautuminen kommunismiin ja etenkin suomalaisten korkea lukutaitoisuus. Orasmaa ei ollut nostanut kauppasopimusta tässä tapaamisessa esille, mutta presidentin loppulausunnossa hän oli saanut kehotuksen tulla uudestaan vastaanotolle, jos hän katsoisi sen tarpeelliseksi. Hän oli kirjoittanut saaneensa Lissabonin vierailullaan niin maasta kuin myös tapaamistaan avuliaista ja vaatimattomista henkilöistä ennakkokäsityksiään paljon miellyttävämmän yleisvaikutelman. Branco olikin hänen mielestään osuvasti todennut ”me olemme jo kauan olleet tasavaltalaisia sekä aina liberaaleja”.⁸⁸ Tähän miellyttävyyteen olivat varmasti vaikuttaneet myös noudatetut diplomaattiset muodollisuudet ja vireillä ollut kauppasopimus. On myös arveluttavaa, että kuinka tasavaltalaisia ja liberaaleja sotilasdiktatuurin hallitsemassa maassa asuvat kansalaiset voivat olla.

Orasmaan näkemykset Portugalista olivat hänen tapaamiensa henkilöiden kautta olleet monelta osin hänen edeltäjillään paljon suotuisammat. Hän ei vielä ollut ennättänyt tarkkailla maan laajempaa sisäistä dynamiikkaa tarpeeksi pitkään, mutta ilmeisesti sisäpoliittiset olot olivat ainakin pintapuolisesti hänen palveluskaudellaan jo rauhoittuneet. Vaikka aineisto ja tutkimuskirjallisuus eivät yksiselitteisesti muodosta suoraa yhteyttä toisiinsa tässä asiassa, niin päättelen valtiovarainministeri Salazarin talousuudistusten sisältäneen ne Portugalin ulkomaankauppapolitiikan suuret linjaukset, jotka mahdollistivat Suomen ja Portugalin kauppasopimuksen solmimiselle suotuisan ilmapiirin, vaikka kieltolaki oli vielä voimassa.

⁸⁷ Orasmaa Procopéille 1.2.1930. 5C9, UM.

⁸⁸ Orasmaa Procopéille 16.2.1930. 5C9, UM.

4 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut Suomen ja Portugalin välisten diplomaattisuhteiden kehittymistä sekä Suomen diplomaattiedustajien näkemyksiä Portugalin sisäpoliittisista olosuhteista vuosien 1920–1930 välillä. Tarkastelujakso alkoi diplomaattisuhteiden solmimisvuodesta ja päättyi kauppasopimuksen allekirjoittamisvuoteen. Suomen Lissabonin lähetystön edustajat keskittyivät raportoimaan pääasiassa maiden välisestä kauppasopimushankkeesta sekä Portugalin sisäpoliittisista olosuhteista. Maiden välisen ulkomaankaupan ohella niillä ei aineiston perusteella ollut sellaisia aate- tai reaalioliittisia intressejä, joista olisi käyty kattavia diplomaattisia keskusteluja. Portugalin ja Suomen välinen kaupankäynti oli kuitenkin molempien maiden ulkomaankaupassa hyvin marginaalista. Portugali ei tarjonnut Suomen vientituotteille suuria markkinoita, mutta siellä silti esiintyi niille ajoittaista kysyntää.

Maiden välisen kauppasopimuksen solmiminen muodostui Suomen edustajien merkittävimäksi tehtäväksi. Suomen kieltolaki kuitenkin muodosti kauppasopimukselle merkittävän esteen jo Talaksen palveluskaudelta asti, sillä se ei sallinut portugalilaisten viinien tuontia maahan, mistä Portugalin talous oli riippuvainen. Gripenbergin mukaan useimmat portugalilaiset liikemiehet olisivat sopimuksen hyväksyneet mutta Portugalin ulkoasiainministeriön virkamiesten vastustuksesta johtuen kauppasopimuksesta ei pystytty aloittamaan virallisia neuvotteluja. Myös Portugalin kansan yleinen mielipide vastusti maailmalla esiintyneitä kieltolakeja.

Gripenbergin jälkeen nimitetyn asiainhoitaja Orasmaan palveluskauden aikana maailmanlaajuisen suurlaman alettua Portugalin hallitus oli tehnyt muutoksia maan tullitariffeihin. Tästä johtui, että maahantuotujen puutavaroiden tullimaksut olivat nousseet eräälle näitä tuotteita Suomesta ostaneelle puutavaraliikkeelle. Näistä tullimaksujen korotuksista lähti liikkeelle tapahtumaketju, jonka lopuksi kauppasopimus allekirjoitettiin kieltolain ollessa yhä voimassa. Puutavaraliikkeen johtajan perhetuttava oli hyvin verkostoitunut maan ulkoasiainministeriöön ja hän pystyi suhteillaan auttamaan Orasmaata kauppasopimuksen solmimisessa. Sopimuksen tekoa helpottivat olennaisesti myös Portugalin ulkoasiainministeriössä Gripenbergin jälkeen tehdyt henkilöstönvaihdokset, joihin lukeutui sopimusneuvotteluja pitkään estäneen kaupallisen osaston päällikön vaihtuminen.

Päätelmäni mukaan ulkoiset olosuhteet olivat olleet ratkaisevassa asemassa kauppasopimuksen solmimisessa. Sen solmineella Orasmaalla oli myöhemmästä työurastaan päätellen vähäisemmät diplomaattiset taidot, kuin epäonnistuneella Gripenbergillä, jonka palvelusaikana ulkoiset olosuhteet eivät olleet sopimukselle myönteiset.

Edustajien toiminnalla oli merkitystä vasta ulkoisten olosuhteiden muututtua sopimukselle myönteisiksi. Gripenbergin Espanjassa onnistuneesti soveltama ja usean liikemiehen yhteistoimintaan perustunut ulkoministeriön painostustaktiikka ei toiminut Portugalissa ulkoisten olosuhteiden vuoksi. Vallinnut ilmapiiri muodostui Gripenbergin palveluskauden jälkeen suotuisaksi ja Orasmaa turvautui Suomen Lissabonin kunniakonsuli Wangin ohjeistamana ainoastaan yhden sopimuksen kannalta kriittisesti verkostoituneen liikemiehen apuun ja sai kauppasopimuksen valmiiksi. Kyseinen liikemies olisi Wangin mukaan kokenut sen loukkauksena sekä saattanut vetäytyä suunnitelmasta, jos Orasmaa olisi hänen lisäksi yrittänyt hyödyntää edeltäjänsä tavoin muiden liikemiesten apua. Tällä perusteella oikean toimintataktiikan valinnalla oli myös merkitystä.

Portugalin sisäpoliittiset olosuhteet olivat tarkastelujakson alussa ja puolivälissä näyttäneet Suomen edustajille hyvin sekasortoisilta, etenkin maan valtiojohdon tasolla. Talaksen palveluskaudella suuria muutoksia ei ennättänyt maassa tapahtumaan ja hänen havaintonsa olivat olennaisilta osin yhteneviä Gripenbergin kanssa. Suurin osa tarkastelujaksosta sijoittui Gripenbergin palveluskaudelle, joten hänellä oli Suomen edustajista ennättänyt muodostua kattavin ja syvällisin näkemys Portugalin sisäpoliittisista oloista. Hänen ajallaan tapahtui myös maan sisäpoliittisia oloja merkittävimmin muokannut toukokuun 1926 sotilasvallankaappaus, joka sai hänen mukaansa kansan suurelta enemmistöltä tukensa ja jota maassa olleet ulkomaalaiset diplomaatit ja muut tarkkailijat olivat toivoneet. Uusi hallinto hajotti parlamentin ja ryhtyi hallitsemaan maata suvereenisti, minkä jälkeen sisäiset olosuhteet vaikuttivat suurimmalta osaltaan rauhoittuneen. Kuitenkin jo Portugalin kuningaskunnan ajoilta periytyneet talousongelmat vielä pysyivät. Uuden valtiovarainministeri Salazarin nimittämisen jälkeen maassa ryhdyttiin vuoden 1928 huhtikuusta alkaen tekemään merkittäviä talousuudistuksia. Orasmaan vieraillessa maassa ensimmäisen kerran helmikuussa 1930 maan sisäpoliittiset olot olivat jo nähtävästi siinä määrin rauhoittuneet, että hänen havaintonsa poikkesivat hänelle miellyttävällä tavalla hänen edeltäjiltään saamistaan ennakkoluuloista, ainakin hallinnon tasolla.

Yksi tutkimuskysymys oli, että onko maiden välisten diplomaattisuhteiden vahvistuminen johdettavissa Portugalin sisäpolitiikassa tapahtuneista muutoksista? Aineisto ja tutkimuskirjallisuus eivät yksiselitteisesti muodosta suoraa yhteyttä toisiinsa tässä kysymyksessä. Oletan kuitenkin Salazarin talousuudistuksiin sisältyneen sellaiset Portugalin ulkomaankauppapolitiikan suuret linjaukset, jotka yhdessä suurlaman aikaisten tullimaksujen korotusten, hyvin verkostoituneen liikemiehen avun ja ulkoministeriön henkilöstönvaihdosten kanssa mahdollistivat Suomen ja Portugalin välisen kauppasopimuksen solmimiselle suotuisan ilmapiirin. Tämä tukee päätelmäni siitä, että ulkoiset olosuhteet olivat ratkaisevassa asemassa sopimuksen aikaansaamisessa. Maiden välisten diplomaattisuhteiden vahvistuminen on päätelmäni mukaan johdettavissa Portugalin sisäpolitiikassa tapahtuneista muutoksista. Ilman näitä muutoksia ratkaisevat ulkoiset olosuhteet eivät olisi vaihtuneet suhteita vahvistaneelle kauppasopimukselle myönteisiksi.

Lopuksi on todettava, että ennen tutkielmani aloittamista tietoni Portugalin historiasta oli hyvin hajanaista, enkä tiennyt mitä tulen kohtaamaan. Maan historia tarkastelujaksolla paljastui ennako-oletuksiani paljon mielenkiintoisemmaksi sekä aineiston osalta jopa tragikoomiseksi, mikä tarjosi hyvin mielekkään lukukokemuksen.

Olen tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellut Suomen diplomaattisuhteiden historiaa aiemmin tuntemattomalta alueelta. Tutkielma tarjoaa vertailukohdan Suomen diplomaattisuhteista suurlamaa edeltäneeltä vuosikymmeneltä. Se on soveltuvien sellaisiin maihin, joihin Suomella ei ollut kovin tiiviitä suhteita tai merkittävää kaupankäyntiä ja jotka eivät sijaitse Suomen välittömässä lähipiirissä. Kieltoain rooli diplomaattisuhteissa tarjoaa myös huomionarvoisen näkökulman.

Ulkoisista olosuhteista Suomen kielto lakia ja portugalilaisten kielto lakeja vastustavaa yleistä mielipidettä ei nähtävästi ollut tarvetta muuttaa. Kauppasopimus solmittiin suhteellisen pienen ryhmän kesken, mikä ei edellyttänyt suuren kansanosan hyväksyntää. Tutkielman tarkastelujakson aikaisen Portugalin kaoottisista sisäpoliittisista olosuhteista voi kuitenkin löytää yhtenä johdonmukaisuutena sen, kuinka suuresti portugalilaiset arvostivat viinejään.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Ulkoministeriön arkisto (UM), Helsinki

Ryhmä 5. Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla

C. Raportit

C 9 Madridissa

Talas Holstille 22.3.1920. 5C9, UM.

Talas Holstille 30.4.1920. 5C9, UM.

Gripenberg Idmanille 25.4.1925. 5C9, UM.

Gripenberg Setälälle 23.4.1926. 5C9, UM.

Gripenberg Setälälle 29.5.1926. 5C9, UM.

Gripenberg Setälälle 3.6.1926. 5C9, UM.

Gripenberg Voionmaalle 15.12.1926. 5C9, UM.

Gripenberg Voionmaalle 16.2.1927. 5C9, UM.

Gripenberg Voionmaalle 21.5.1927. 5C9, UM.

Gripenberg Voionmaalle 19.6.1927. 5C9, UM.

Gripenberg Procopéille 14.5.1928. 5C9, UM.

Orasmaa Procopéille 1.2.1930. 5C9, UM.

Orasmaa Procopéille 16.2.1930. 5C9, UM.

Orasmaa Procopéille 26.2.1930. 5C9, UM.

Orasmaa Procopéille 10.3.1930. 5C9, UM.

Orasmaa Procopéille 2.5.1930. 5C9, UM.

Suomen ulkomaanedustustojen raportit 1918–1945.

<https://um.fi/opendata/raporttiarkisto/1918/> >

Tutkimuskirjallisuus

Danielsbacka, Mirkka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. *Avaimia menneisyyteen.*

Opas historiantutkimuksen menetelmiin. Helsinki: Gaudeamus, 2022.

Lamberg, Juha-Antti. *Taloudelliset eturyhmät neuvotteluprosesseissa. Suomen*

kauppasopimuspolitiikka 1920–1930 luvulla. Helsinki: Suomen Tiedeseura, 1999.

Livermore, H.V. *A New History of Portugal.* Lontoo: The Cambridge University Press, 1966.

Mertala, Petter. *Kuvalla voi olla merkitystä. Suomen ja Espanjan väliset suhteet vuosina*

1917–1946. Oulu: Oulun yliopisto, 2013. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526202433>>

- Moilanen, Otto. *Suomi diplomaattisena toimijana Espanjassa ja Portugalissa 1939–1945*. Klassisen diplomatian historian kandidaatintutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2024. <<https://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202409125926>>
- Nevakivi, Jukka. *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956*. Helsinki: Ulkoasiainministeriö, 1988.
- Paasivirta, Juhani. *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopolitiikan hoito. Itsenäistymisestä talvisotaan*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö, 1968.
- Seppinen, Jukka. *Suomen EFTA-ratkaisu yöpakkasten ja noottikriisin välissä*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1997.
- Solsten, Eric, Eric Baklanoff, Walter Opello, Jean Tartter ja Howard Wiarda. *Portugal: a country study*. 2nd ed. toim. Eric Solsten. Washington D.C.: Library of Congress, 1994. <<https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA277091.pdf>> [luettu 20.4.2026].

Muu kirjallisuus

- Havu, Ilmari, Lauri Poijärvi ja Eino Parikka. *Kuka kukin on: Henkilötietoja nykypolven suomalaisista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1954. <<https://runeberg.org/kuka/1954/0599.html>> [luettu 31.3.2026].

Muut lähteet

- Council on Foreign Relations, 2025. <<https://www.cfr.org/>>
- Seppinen, Jukka. ”Gripenberg, Georg Achates (1890–1975)”. *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001685>>
- Suomi ulkomailla, 2026. <<https://finlandabroad.fi/web/prt/etusivu>>
- Ulkoministeriö, 2026. <<https://um.fi/etusivu>>
- Valtioneuvosto, 2026. <<https://valtioneuvosto.fi/etusivu>>
- Vares, Vesa. ”Talas, Onni (1877–1958)”. *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000800>>
- Vuori, Jaana (2021). ”Laadullinen sisällönanalyysi”. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallönanalyysi/>>